

Dilin Anlam Dünyası: Alegori, Metafor, Mecaz ve Benzetme *Semantic Depth in Language: Allegory, Metaphor, Trope and Simile*

Selin Güleröglü^{1*}

¹ Doktorant, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı, Denizli/Türkiye | <https://ror.org/01etz1309>, <https://orcid.org/0000-0002-5057-6935>, sguleroglu15@posta.pau.edu.tr

PhD Student, Pamukkale University, Institution of Social Sciences, Department of Philosophy, Denizli/Türkiye, | <https://ror.org/01etz1309>, <https://orcid.org/0000-0002-5057-6935>, sguleroglu15@posta.pau.edu.tr

* Corresponding author

Araştırma Makalesi

Süreç

Geliş Tarihi: 28.02.2024

Kabul Tarihi: 11.04.2024

Yayın Tarihi: 30.06.2024

Benzerlik

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal yazılımı ile taranmıştır.

Değerlendirme

Ön İnceleme: İç hakem (editörler).

İçerik İnceleme: İki dış hakem/Çift taraflı körleme.

Telif Hakkı & Lisans

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Etik Beyan

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Selin Güleröglü

Etik Bildirim

turkisharr@gmail.com

Çıkar Çatışması

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman

Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Yayıncı

Published by Mehmet ŞAHİN Since 2016-Akdeniz University, Faculty of Theology, Antalya, 07058 Turkey.

Atf

Güleröglü, S. (2024). Dilin anlam dünyası: alegori, metafor, mecaz ve benzetme. *Turkish Academic Research Review*, 9/2, 164-187, <https://doi.org/10.30622/tarr.1444572>

Öz

Alegori, mecaz, metafor ve benzetme kavramları birbirine yakın işlevler üstlendiği için karıştırılmaktadır. Dili daha etkili ve yerinde kullanım için söz konusu kavramların ince anlam ayrımlarının ortaya konması gerekir. Bu da ayrıntılı bir analizle mümkün olur. Bu kavramların benzerlik ve farklılıklarının daha iyi anlaşılması için onları birbiri ile karşılaştırmalı olarak da incelemek lazımdır. Böylece onların her birinin mahiyeti tanımlanıp ne oldukları veya ne olmadıkları ifade edilebilir. Ancak herhangi bir kavramı tanımlamak için onu diğer bütün kavramlardan ayırmaya çalışmak sonsuza dek sürebilir. Bundan dolayı bir kavramı, ona yakın kavramlardan ayırmak daha hızlı ve doğru sonuçlar verecektir. Bu bağlamda makalemizin konusu olan kavramlara ilişkin şunlar söylenebilir: Alegori, bir edebi tür olarak soyut kavramları semboller aracılığıyla temsil etme pratiğini ifade eder. Genellikle, bir anlatının yüzeyinde görülen olayların ötesinde derin anlamlar taşır ve sembolizm yoluyla soyut kavramları anlamlandırır. Alegori, belirli bir mesajı sembollerle ileterek okuyucuyu düşündürmeyi amaçlar. Bunu, daha çok bir hikâye aracılığıyla yapmaktadır. Mecaz ise bir kelimenin ya da ifadenin gerçek anlamının dışında kullanılmasıdır. Mecaz, anlatıma güzellik katar ve dilin esnekliğini artırır. Örneğin, “gözleri deniz gibi” ifadesinde gözler gerçekten bir deniz değildir, ancak bu mecazi ifade gözlerin maviliğinin güzelliğini vurgular. Metafor, bir şeyin başka bir şeyle benzetilmesi anlamına gelir. Diğer bir deyişle soyut bir figürün somut bir obje vasıtası ile aktarılması olarak ifade edilebilir. Bu edebi figür, karşılaştırma yapmadan, iki varlık arasında benzerlik kurarak anlam oluşturur. Benzetme ise iki farklı varlık arasında benzerlik kurarak anlam oluşturan bir başka edebi figürdür. Bu edebi kavramların sanatsal kullanımı, yazarlara derinlik katma ve okuyucunun duygusal bağ kurmasına olanak tanır. Sanatçılar, dilin bu yaratıcı araçlarını ustalıkla kullanarak eserlerine zenginlik katar ve okuyucularıyla etkileşim kurar. Bu nedenle, alegori, mecaz, metafor ve benzetme gibi kavramların mahiyetlerini anlamak, edebi eserlerin daha derin bir düzeyde değerlendirilmesini sağlar. Elbette bu kavramların dilde, sanatta ve edebiyattaki etkisine değinmeden önce, onların mahiyeti ve niteliğine ilişkin de bir şeyler söylemek gerekir. Çünkü söz konusu kavramlar, her ne kadar birbiri ile benzer nitelikte olsalar da temelde aralarında küçük farkların olduğu kavramlardır. Bir şeyin, başka bir şey üzerindeki etkisine değinmek için ise öncelikle onun/onların temelde ne olduğuna ve ne olmadığına dair bir soruşturma yapmak gerekir. Bunun sebebi kafa karışıklığını ortadan kaldırmak ve kavramların analizini iyi bir şekilde yapabilmektir. Bu bağlamda çalışmamızda ilk olarak alegori, mecaz, benzetme ve metafor kavramlarının niteliği, aralarındaki benzerlikler, farklılıklar ve ayırıcı özelliklerine değinilecek, sonrasında ise elde edilen verilerle bu kavramlara ilişkin bizim kanaatimizin ne olduğu ifade edildikten sonra onların sanatta ve edebiyatta nasıl ortaya çıktığı üzerinde durularak makalemiz sonuçlandırılacaktır. Sanatta ve edebiyatta, söz konusu kavramların ortaya çıkış biçimlerine değinmek, onların niteliğine ilişkin daha kapsamlı bir kavrayış biçimini bizlere sunacaktır. Sonuç olarak bu makalede, alegori, mecaz, metafor ve benzetme gibi edebi kavramların aralarındaki nüanslara odaklanarak, söz konusu kavramların sanatsal kullanımına dair bir inceleme yapılacaktır. Amaç, bu kavramların yakın anlamlı olmasından dolayı birbiri ile karıştırılmasına neden olan sebeplere değinmek ve bu kavramların aralarındaki nüanslara yer vererek kavramsal bir analiz sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Felsefe, Alegori, Mecaz, Metafor, Benzetme

Research Article

History

Received: 28.02.2024

Accepted: 11.04.2024

Date Published: 30.06.2024

Plagiarism Checks

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Peer-Review

Single anonymized-One internal (Editorial Board), Double anonymized-Two external.

Copyright & License

Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the **CC BY-NC 4.0**.

Ethical Statement

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. Selin Güleroglu

Complaints

turkisharr@gmail.com

Conflicts of Interest

The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support

The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Published

Published by Mehmet ŞAHİN Since 2016-Akdeniz University, Faculty of Theology, Antalya, 07058 Turkey.

Cite as

Güleroglu, S. (2024). *Semantic depth in language: allegory, metaphor, trope and simile*. *Turkish Academic Research Review*, 9/2, 164-187, <https://doi.org/10.30622/tarr.1444572>

Abstract

Allegory, metaphor, trope, and simile are concepts often used interchangeably and confused with each other. In order to achieve more effective and precise language use, it is necessary to elucidate the subtle distinctions between the aforementioned concepts through detailed analysis. This can be accomplished by comparing their similarities and differences. Consequently, each concept's essence can be delineated, clarifying what they are and what they are not. The process of attempting to define a concept by separating it from all other concepts might be an endless endeavor. Nevertheless, isolating an idea from closely associated concepts will produce quicker and more precise outcomes. Therefore, after making some definitions and deductions about these concepts, it would be appropriate to discuss how they manifest themselves in fields such as art and literature. In this context, the following can be said regarding the subject: Allegory refers to the practice of representing abstract concepts through symbols as a literary genre. It often carries deeper meanings beyond the events depicted on the surface and interprets abstract concepts through symbolism. Allegory aims to provoke thought by conveying a specific message through symbols, often employing a narrative to do so. Trope is the use of a word or phrase in a way that is different from its literal meaning. Trope adds beauty to expression and enhances the flexibility of language. For example, in the expression "her eyes were like the sea," the eyes are not literally a sea, but this metaphorical expression emphasizes the beauty of their blueness. Metaphor means the analogy of one thing with another. In other words, it can be expressed as the transfer of an abstract figure through a concrete object. This literary use creates meaning by establishing similarity between two entities without making a direct comparison. Simile, on the other hand, is another literary figure that creates meaning by establishing similarity between two different entities. The artistic use of these literary concepts allows authors to add depth to their work and engage with readers emotionally. Artists skillfully employ these creative tools of language to enrich their works and interact with their audience. Therefore, understanding the meanings of allegory, metaphor, trope and simile facilitates a deeper evaluation of literary works. Before discussing their impact on language, art, and literature, it's necessary to say something about their nature and qualities because although these concepts are similar, they have subtle differences. To address the influence of these concepts on language, art, and literature, it's essential to first investigate what they are and what they are not. This is necessary to eliminate confusion and conduct a thorough analysis of the concepts. In this article, an examination of the nuances between allegory, metaphor, trope and simile will be presented, focusing on their artistic usage. The aim is to address the reasons enabling the confusion between these concepts due to their close synonyms and to provide a conceptual analysis by emphasizing the nuances between these concepts.

Keywords: Philosophy, Allegory, Trope, Metaphor, Simile

Giriş

Dil, duygu ve düşüncelerimizi ifade etmek için kullanılan bir araçtır. Yaşanılan anılar, eylemler, amaçlar yahut ruh halleri de dil olgusuyla aktarılır. Dil, tüm bunların taşıyıcısı niteliğindedir. Ancak her dilde, o dili kullanan bireylerin tasavvurlarını taşıyan bir unsur vardır ve duygu ve düşüncelerin iletilebilmesi için bu unsur fevkalade önemlidir. Bu unsur ise kavramdır. Bu yüzden kavramlarla konuşmak gerekir. Çünkü kavramlar olmadan dilin anlam taşıyıcılığından söz edilemez. Bu nedenle dilsel analiz çalışmalarında özellikle mantıkçıların kavrama büyük önem verdiklerini ve analizlerine kavramı tanımlamakla başladıklarını görmekteyiz. Bu doğrultuda kavramın niteliği ve işlevine dair tanım yapmak gerekir. “Kavram bir objenin zihindeki tasavvurudur.” (Öner, 1986: 16) Başka bir deyişle kavram, bir şeyin zihindeki tasarımı, nesnelere ya da olayların ortak özelliklerini kapsayan ve bir ortak ad altında toplayan genel tasarımlar olarak tanımlanabilir. (Çüçen, 2013: 383) Kavramlar, genel ve kapsayıcıdır. Bir kavram, objenin şu veya bu niteliğinden ziyade, genel bir fikir olarak karşımıza çıkar. Örneğin; at kavramı ele alındığında, atın şu veya bu niteliği değil, bütün atlar kastedilmektedir. Belli bir atın rengi, şekli ve duruşunun onu tıpkı görür gibi zihinde canlandırılması at hayalidir. At kavramı ise genel bir fikir olarak karşımıza çıkarak hayalden ayrılır. (Öner, 1986: 18) Dolayısıyla gerek hayal gerekse kavram bir ide, bir fikir, bir tasarım biçimi olmakla beraber, her ikisi zihinsel bir olgu oldukları halde, zihinde oluşum biçimleri ve ardından, karşılık geldikleri şeyle bağlantıları aynı değildir.

Fikirlerin, tasarımların doğru ve net bir şekilde ifade edilmesi için doğru kavramların kullanılması gerekir. Bunun için de kavram analizi yapılmalıdır. Böyle bir analiz, zihnin yaratıcı etkinliğini gözler önüne sermekle birlikte, adım adım ilerleyen bir etkinlik olarak gerçekleşir. Bu etkinlik, zihnin kendiliğindenliğine dayanır. Dolayısıyla bu, bizi hiçbir dilsel ifadenin basitçe bir dile gelme olmadığı sonucuna götürür. Kavramların oluşumu, dile gelişi ve dilsel bir ifadede yer alışı üzerinde düşünüldüğünde derinlemesine bir analiz yapılmış olur. Deleuze, bu konuda şöyle söylemektedir: “Bir filozof kavramlarını elden geçirmekten, hatta onları değiştirmekten vazgeçmez; kimi zaman, büyüüp yeni bir yoğunlaşma üretmek, bazı bileştiriciler katıp, bazılarını çıkarmak için, ufak bir ayrıntı bile yeter.” (Deleuze & Guattari, 2001: 28) Kimi filozof, bir kavramı ifade ederken kendi anlam boyutu özelinde o kavramı dilsel bir ifadeye döker, bazıları ise yine bunu kendi ölçüsünde dile getirir. Bu durum, kavramların ifade edilmesinde, farklı kullanım biçimlerini gözler önüne serer. Bu da demektir ki aynı kavram, kendi anlamını farklı dilsel ifadeler vasıtasıyla yansıtır.

Kavramlar her zihinde aynı gelişmişlik düzeyini göstermez. Bu bağlamda onlar, büyüüp gelişerek olgunlaşırlar ve adeta bir düşünme etkinliği olarak karşımıza çıkarlar. Bu da tam mânâsıyla felsefi bir etkinliktir. Dolayısıyla yapılması gereken, kavramlar arasındaki anlam farklılıklarını apaçık bir şekilde ortaya koymak ve makalemizin konusu olan alegori, metafor, benzetme ve mecaz kavramları arasındaki nüansları irdeleyerek onları değerlendirmektir.

Peki kavramlar arasındaki ince anlam ayrımlarını ortaya koymanın mahiyeti nedir? Kavramların kapsamı ve içeriği açık bir şekilde nasıl belirlenir? Kavramlar üzerine düşünmenin gerekli dayanakları nedir? Benzer olduğunu düşündüğümüz kavramların farklılıklarını anlamamanın ölçüsü nedir? Bu ve benzeri soruları cevaplayabilmek için kavramları çeşitli ayrımlara tabi tutarak işe başlamak gerekir. Kavramları ilk başta iki kategoriye ayırmak mümkündür: Nesne kavramları ve soyut kavramlar.

Kavramların ontolojik boyutu onların doğrudan dış dünyada olan varlığına dayanmaktadır. Bunlar, soyut da somut da olabilir. “Ontolojik olarak kendi başına varolan, başka şeylerden ayrı duran her şey, somuttur. Yine ontolojik bakımdan bağımsız olamayan, yani yalnızca düşünme süreci içerisinde soyutlama ile farkına

varılan şey soyuttur.” (Özlem, 2004: 70) “Eğer kavram, bir nesneye veya bir varlığa delâlet ediyorsa somuttur. İnsan, filozof, beyaz... gibi. Eğer kavram, bir oluş tarzını ifade ediyorsa soyuttur, insanlık, beyazlık gibi.” (Öner, 1986: 18) Çünkü insan veya filozof, dış dünyada şu diye gösterebileceğim nesnelere topluluğudur. İnsanlık ve beyazlık ise ancak olgusal dünyadaki unsurlar aracılığıyla elde edilen ve izlenimler vasıtasıyla oluşan genel fikirlerdir. Aslında burada kavramların daha çok ontolojik boyutuna işaret edilir; ancak kavramların epistemolojik boyutu da vardır.

Kavramların epistemolojik boyutu ise onların bilgi taşıyıcı özelliğe sahip olmalarıdır. Örneğin at kavramı; dış dünyadaki ata işaret etmesi bakımından ontolojik, at ile ilgili bir tasarımla oluşturulması ve at hakkında bir kavrayış oluşturmayı sağlaması bakımından epistemolojiktir. Bu çalışmamızda ele alacağımız kavramlar, daha çok epistemolojik perspektifi yansıtmaktadır.

Nesne kavramları ve soyut kavramlara geri dönecek olursak nesne kavramlarının ontolojik boyutu temsil ettiği ve somut içerikli olduğu söylenebilir. Onlar, olgusal dünyada orada olan ve doğrudan deneyimlediğimiz objelerdir. Bu objelerin zihnimize karşılık bulması zor değildir. Çünkü dış dünyada hali hazırda kendini doğrudan gösteren bir nesne mevcuttur.

Soyut kavramlar söz konusu olduğunda ise nesnelere zihnimize karşılık bulması o kadar da kolay ve açık değildir. Çünkü olgusal dünyada “Bu bir kalemdir.” diye doğrudan işaret edebileceğim bir nesne yoktur. Artık nesne, salt zihinsel bir içerik kazanmıştır. “Soyut kavramlar, somut nesnelere dair deneyimlerin ve kavrayışların ileriki analiziyle elde edilir.” (Coşkun, 2023: 361) İleriki analiz, diğer bir deyişle somuta dair olan deneyimlerin gelişmiş hali olarak değerlendirilebilir. Çünkü soyut bir kavram ve onun ifadesi, zaman ve süreç ile birlikte gelişir, değerlendirilir. Bu analiz ve değerlendirme süreci, soyut kavram her ne ise onun deneyimlerle ilişkilendirilmiş hali olarak ortaya çıkar.

Soyut kavramların kullanımı daha çok süreç bağlamında gerçekleşir. Süreci veya olguyu anlatan kavramlar, soyut içeriklerdir. Örneğin; insan, olgusal dünyada doğrudan karşılığını bulabileceğim somut bir nesne iken insanlık kavramı, bunun tam aksini ifade eder. İnsanlık kavramının kendisine doğrudan ulaşamaz. Fakat insanlık ve buna benzer birçok soyut içerikli kavram, süreç içerisinde ortaya çıkar. Süreçten kastedilen, doğrudan algılayamadığımız -insanlık vb.- kavramların deneyim ve yaşantı içerisinde içerik kazanmasıdır. İnsan, deneyimleri ve izlenimleri vasıtasıyla bir şeyleri anlamlandırır. Anlamlandırma ise süreç içerisinde vuku bulur. Çünkü soyut içerik, doğrudan zihne yerleşmiş ve süreçten bağımsız bir içerik değildir. Dolayısıyla onun oluşması ve zihinde yer bulması için yaşantı ve deneyim gerekmektedir. Elbette burada olgusal olandan salt bir kopuş yoktur. Bunun nedeni, soyut içeriklerin duyusal olan vasıtasıyla deneyimlenmesi ve anlamlandırılmasıdır. Bu bağlamda soyut içerik, olgusal olana ihtiyaç duymaktadır. Çünkü soyut içerikler doğrudan orada değildir. Kavramlar da önümüzde hazır ve bize dış dünyadan armağan edilen şeyler olmadığına ve insan eseri şeyler olduğuna göre onların nasıl oluştuğu sorusuna bir cevap bulmamız gerekir. Bu, hem kavramları daha iyi anlamamızı hem de ele alacağımız kavramların anlam boyutlarını, sınırlarını daha iyi kavramamızı sağlayacaktır. Bunu daha iyi kavrayabilmek ise felsefe tarihine geri dönmeyi gerektirir.

1.Kavramların Oluşumu ve Dil

Kavramların somut ve soyut olarak ikiye ayrıldığını biliyoruz. Ancak bu ayrımın ötesinde hem somut hem de soyut kavramlar için ortak olan bir şey vardır. O da kavramların türü ne olursa olsun, onların konumlandığı yerin zihin dünyası olmasıdır. Doğrudan orada olan bir kalem de insanlık kavramının kendisi de

birer tasavvurdur. Bu tasavvurların niteliğini daha iyi anlamak için ise Aristoteles'in ve 20. yy. filozofu Ernst Cassirer'in kavram teorilerine değinmek yerinde olacaktır.

Aristoteles'e göre şeyler, bütüncül olan ve tek olan olmak üzere ikiye ayrılır. Tabiatı birçok konu hakkında tasdik edilmiş olanı bütüncül, böyle olmayana da tek olarak adlandırır. Örneğin; insan bütüncül iken Kallias tek bir terimdir. (Aristoteles, 1996: 11-12) Bu bağlamda Aristoteles, bütüne ulaşmak için tek olanı başlangıç noktası olarak temel alır. Diğer bir deyişle bu, soyutlama olarak da adlandırılır. Soyutlama, farklı cinsten olanların aynı cinsten olanlardan ayrılıp dışlanmasıyla elde edilmektedir. Kallias özelinde düşünüldüğünde; Kallias ve Kallias gibi aynı türden olanlarda ortak olan birçok konu tasdik edilir. Böylelikle Aristoteles'in deyişimiyle tek olandan hareketle bütüncül olana ulaşılmıştır ve o şey, genel bir tasarım olması hasebiyle tek bir ad altında toplanmıştır. O da insan kavramıdır. Böylelikle ortak olan unsurlar diğerlerinden ayrıştırılarak ve analiz edilerek bir senteze ulaşılmış ve genel bir kavram olan insan kavramı açığa çıkmıştır. Bu doğrultuda Aristoteles'in soyutlaması özelden genele doğru giden ve tümevarıma dayalı bir kavram teorisidir. Onun kavram teorisi elbette makul görünmektedir. Ancak kavramlar yalnızca nesne dünyası ile sınırlı değildir. İşte Cassirer, Aristoteles'in kavram teorisinin bu kısmına bir eleştiri getirmektedir. Çünkü ona göre insan dünyasına ilişkin kavramlar da vardır. Bunlar soyut içeriklidir ve nesne dünyasını aşmaktadırlar. Kavramların oluşumunu daha iyi anlayabilmek için ise nesne dünyası ile sınırlı kalmadan soyut kavramları da düşünmek gerekir. Bu noktada soyut kavramların oluşumunun mahiyeti üzerinde de durulmalıdır.

Cassirer'e göre "Kavram, mutlak gerçeklikten bir ölçüde uzaklaşmış ve solmuş bir şey, kendi başına varolan bir kopya değildir." (Cassirer, 2018: 393) Dolayısıyla zihinsel tasavvurlar olarak kabul edilen kavramlar, ontolojik olandan kopmuş olarak düşünülmemelidir. Aksine onlar, ontolojik olandan pay alarak oluşurlar ve ontolojik olan vasıtasıyla anlamlandırılırlar. Kavram, bu anlamda salt bir kopya olmanın ötesinde, reel dünya ile olan bağlantısını koparmadan oluşan zihinsel tasavvurdur. Diğer bir deyişle zihinsel tasavvurların oluşumu, adeta unsurların temaşa edilmesi ile açığa çıkar. "Kavram, temaşa edilen temel unsurları özetler; bu unsurlara bağlıdır ve onları birbiriyle ilişkilendirir." (Cassirer, 2018: 397) Bu ilişkilendirme ontolojik olandan elde edilen deneyimler ve izlenimler aracılığıyla ortaya çıkar. Söz konusu deneyim ve izlenimler, soyut kavramların oluşumunu mümkün kılar. Daha doğrusu soyut kavramların oluşumu, nesne dünyasında temaşa edilen unsurların özeti niteliğindedir. Böylelikle deneyimler, ilişkilendirdiklerini tek bir tasarım altında toplamıştır. O da genel tanımı ile kavram, özel tanımı ile soyut kavram olarak kendini serimler.

Cassirer Aristoteles'ten farklı olarak kavram oluşumu konusunda seçme ilkesinin önemini vurgular. Soyutlama teorisinde ortak olan cinsler alınır diğerleri ise dışlanır. (Köktürk, 2014: 263) Fakat böyle bir teori ile nesne dünyasının ötesine geçmek mümkün değildir. Oysa insan bilinci, yaşamı boyunca sayısız izlenimler edinir ve bunları anlamlandırır, ilişkilendirir. "Bilinç nesne duyumlamalarından aldığı etkileri basılı olarak kabul edip, onlar arasında kimilerini ayırarak temel nitelik olarak gördüklerinden kavram oluşturmaz; tersine dıştan gelen bu etkilerden anlamlı bulduklarını seçer." (Köktürk, 2014: 263) Bilinçte konumlanan temaşa unsurları, bilincin anlamlı olarak seçtiklerinin kendisidir. "Kavram, empirik nitelikli tek tek verilerin katılığını aşmaya, bu katılığı bir kesintisizlik, bir zaman ve mekân kesintisizliği içinde birleştirmeye çalışır." (Cassirer, 2018: 394-395) Artık bilgi verici bir nitelik, salt bir ismin ötesinde, tüm zamanlara ve mekânlara yayılmıştır. Diğer bir deyişle anlamlı olarak seçilenler, bir tasarım adı altında toplanırlar ve yaşantı boyunca temaşa edilen ve ilişkilendirilen her öge, bir içerik kazanarak bütün zamanlara ve mekânlara sirayet eder. Elbette burada şöyle bir soru sorulmalıdır: Cassirer özelinde düşünüldüğünde; soyut nitelikli kavramlar üzerinde de tefekkür edilmelidir. Fakat soyut

nitelikli kavramların ifade biçimi ve aktarımı nasıl olacaktır? Diğer bir deyişle dil, somut nesnelere ile sınırlı kalındığında kendisine ihtiyaç duyulmayan bir olgu olarak kabul edilebilse de soyut kavramlar için de aynı kabul söz konusu olacak mıdır?

Somut kavramlar, ontolojik olanla sınırlı olduğu ve doğrudan orada olan tasavvurlar olarak tanımlandığı için, onların aktarımı konusunda dil olmazsa olmaz bir olgu değildir. Somut kavramların karşılığı dış dünyada doğrudan işaret edilebildiğinden, dilsel ifade olmaksızın yalnızca duyar aracılığıyla gösterilebilir, aktarılabilir. “Şu masa” diye kastedilen, salt bir el-kol işaretine bağlıdır. Dolayısıyla burada dile dökülmüş bir ifade, zorunlu değildir. Ancak soyut kavramlar özelinde düşünüldüğünde duyuları aşan ve nesne dünyasının sınırları dışında kalan tasavvurlar söz konusudur. Bu bağlamda onların aktarımı için dil, gerekli bir unsur olarak kabul edilmelidir. Çünkü soyut kavramlar -iyilik, kötülük, adalet, insanlık gibi- sadece “örnekleri” dış dünyada gösterilebilen fakat kendisi doğrudan deneyimlenemeyen kavramlardır. Sonuç olarak “İnsanlık nedir?” ya da “İyilik nedir?” sorusuna, ancak dil aracılığıyla cevap verilebilir. Çünkü dil, tüm bu deneyimleri, ilişkilendirmeleri, anlamlandırmaları aktaran bir olgudur. Bundan dolayı dil ve kavramlar arasında sıkı bir ilişkinin olduğu ifade edilebilir.

Cassirerci perspektiften değerlendirildiğinde bilincin birtakım deneyimleri anlamlandırması ve ilişkilendirmesi sonucunda soyut kavramların oluşumunun ortaya çıktığı ifade edilebilir. Bunun yanında, soyut kavramların somut nesnelere dair deneyimler ve kavrayışların ileriki analiziyle elde edilmesi, her ikisinin de birbiri ile olan bağlılığını gösterir. Dolayısıyla soyutu elde etmek, somuttan pay almayı da gerektirmektedir.

Cassirer’in kavram teorisi sayesinde gerçekten de yaşamımız boyunca izlenimlerimiz vasıtasıyla bir şeyleri anlamlandırdığımızın farkına varırız. Cassirer ciddi anlamda Aristoteles’in kavram teorisini dönüştürmüştür. Bu dönüşüm; insanı, kültürü, anlamı ve daha sayabileceğimiz birçok niteliği içine alır. Dolayısıyla Cassirer, içinde yaşadığımız dünyada sadece somut nesnelere olmadığına vurgu yapmış ve bakış biçimimizin somuttan soyuta evrilmesine olanak sağlamıştır. Bu bakış biçimi sayesinde tasavvurlar, duygu, düşünce ve deneyimler, dil aracılığıyla aktarılır. Bu bağlamda dil, kavramlar sayesinde açığa çıkan bir olgu olarak değerlendirilebilir.

2. Duygu ve Düşünce Aktarım Aracı Olarak Dil

Dil, düşünce olarak adlandırdığımız zihinsel ürünlerin, sözlü olarak ifade edilerek diğerlerine aktarılan bir bileşeni olarak tanımlanabilir. Dil; bu anlamda duyguları, niyetleri, dilekleri aktarımda işe yarayan bir olgudur. Bu olgu, düşüncelerimizin adeta taşıyıcısıdır. Sahip olunan düşüncelerin vücut bulması, dilin varlığına olan bir borçluluktur. “Bireylerin sahip oldukları duygu ve düşünceler dil ile vücut bulur, görüncüye çıkar.” (Göçer, 2012: 53) Bu bağlamda dil, artık zihnin bir dışa vurumu haline gelmektedir.

Düşüncelerin dil olgusuyla taşınması işlemi, onların birbirini tamamlaması olarak düşünülebilir. “Dil ve düşüncenin birbirini tamamlaması, insanın var oluşunu bilinçli bir şekilde sürdürmesi için gereklidir.” (Temiz ve Bayraktar, 2023: 11) Çünkü birinin eksikliği, bu iki kavramın bütünselliğine zarar verecek ve onun temelini sarsacaktır. Bu nedenle Perry, konuşma ve düşünmenin birbirleri ile yakından ilişkili olduğunu ifade eder. (Perry, 1928: 211) Dil ve düşüncenin birbirini tamamlamasının yanında, onun bilinçli bir şekilde sürdürülmesi de gerekir. Bunun anlamı, dil ve düşünce arasında bir ahenk kuşağının bulunması ve bu kuşağın dili adeta ritmik bir düzende sıralamasıdır.

Söz konusu ahenk kuşağı, dilin oluşumunda başka öğeleri de içermektedir. Bunlardan biri kültürdür. Dil, her ne kadar düşünce ile bir uyum içerisinde açığa çıksa da onun kültürden bağımsız olduğu

düşünülmemelidir. Belki de kültür, bu iki unsur arasındaki -dil ve düşünce- yapının en temel dayanağıdır. Çünkü kültür hem düşünce dünyasını hem de onun doğrudan dile yansıyış biçimini etkileyebilir. Kültür, kendi içinde birtakım bakış açıları ve değerlerle örülmüştür. Dolayısıyla dil, kültür ve düşünce arasında bir sıralama yapılsa, onun kültür>düşünce ve dil olarak sıralanması en makul sıralama olarak kabul edilebilir. Bunun sebebi, kültürün ve kültürel kabullerin doğrudan düşünce dünyamızı şekillendiriyor olmasıdır.

Kültür, yaşadığımız toplum içerisinde ortaya çıkan ve bireysel düşüncelerimizden değer yargılarımıza kadar birçok öğeyi şekillendiren bir olgudur. Örneğin; eğitim düzeyi düşük olan bir kültürde kadın ve erkeğe yüklenen roller, toplumsal cinsiyetin doğrudan göstergesidir. Bu gösterge, kadına ve erkeğe belli roller verir ve toplum, kadının çocuk ve ev işleri ile ilgilenmesini, erkeğin ise çalışıp eve para getirmesini onlara toplumsal cinsiyet bağlamında yüklemiştir. Dolayısıyla böyle bir toplumun düşünce biçimi de bu yolda şekillenir ve bu, dilde de kendini serimler. Bu, “kadının yeri evidir” veyahut “yuvayı dışı kuş yapar” sözlerinde de açıkça görülmektedir. Bu anlamda dilde, birçok ulusun dünya görüşlerine kadar bir tahminde bulunulabilir. Lussier de bunu şöyle ifade eder: “Dil, kültürel temsillerin inşası konusunu sürekli olarak yeniden düşünmemize izin vermektedir.” (Lussier, 2011: 35) Çünkü her kültür, kendine özgü bir yapıya sahiptir ve her farklı kültür yapısı, farklı bir dilsel temsiliyeti açığa çıkarır. Bu da her temsiliyetin, o kültür özelinde teker teker incelenmesi gerektiği sonucuna bizleri götürür.

“Dil bir memleket içinden geçen akarsu gibidir. Bir yandan o beldeye hayat verir diğer yandan da yöredeki derelerden, çaylardan beslenerek tüm insanlığın ortak ürünü olan medeniyet ummanına ulaşır, katkı sağlar.” (Göçer, 2012: 53) Bu anlamda dil, doğası gereği hem besleyen hem de beslenen olarak iki farklı niteliğe sahiptir. “Dilin özellikleri algı, düşünme ve muhakeme yönlerini etkilemektedir.” (Gleitman & Papafragou, 2013: 506) Çünkü her dilsel ifade, kendine özgü bir gerçeklikte hayat bulur. Bu ifadelerin muhakemesi ise dilsel ifadenin aktarıldığı dönem, durum, koşullar ve o zamanın düşünme biçimi perspektifinde yorumlanmayı gerektirir. “Dil; bir toplumun sadece iletişimini sağlayan araç olmaktan ziyade, bir ulusun düşünme ve yorumlama zenginliğidir, bağımsızlığıdır.” (Sezer, 2018: 74) Dolayısıyla dilsel ifadelerin kültürel bir tarafının olduğu şüphe götürmez bir gerçektir ve onlar, kasti olandan uzak bir biçimde dış koşulların etkisini kendi içerisinde taşımaktadır. Bu, bir nevi onun doğasında olan bir mevcudiyet durumudur.

Dil, kültür dünyasının ve salt düşüncelerin taşıyıcısı olmasının yanında daha da öteye götürülebilir. Bu, dillerin edebi eserlerde de ortaya çıkması ve içselleştirilmesi olarak ifade edilebilir. “Dilin tanınması, öğrenilmesi, o dille ilgili eserlerin okunarak içselleştirilmesi ve en önemlisi sosyal yaşamda bir iletişim aracı olarak kullanılması çok önemlidir.” (Göçer, 2012: 55) Edebi eserlerde kullanılan dil, sosyal hayatta kullanılmasına alışık olunan dilin adeta dönüşüm geçirmiş halidir. Dil, burada bir etkileşim aracı haline gelmiş ve kendi içinde birtakım figürler sergilemeye başlamıştır. Dil, kendi koreografisini kurmuştur. Bu da onun zengin bir yapısı olduğu anlamına gelir.

Dilin kendi figürlerini tasarlaması veya cümlelerin adeta oyun oynamaları, buna olanak veren metafor, mecaz, benzetme ya da alegori gibi unsurlar sayesinde gerçekleşmektedir. Bu unsurlar, dilin figüratif kullanımının en temel bileşenleridir. Dilin ritmik hareketinin en temel parçalarıdır. Bu ritmik hareketler birbirleri ile daima etkileşim halindedir. “Dil ve düşünce arasındaki etkileşim, metafor olarak bilinen kelimelerin anlamlarının aktarılmasına yol açar.” (Yağız & Yiğiter, 2007: 238) Demek ki metafor gibi anlamı derinleştiren unsurlar, dil ve düşüncenin etkileşiminin bir sonucudur. Buradan hareketle metaforik dil gibi mecazi nitelikteki dil formları açığa çıkar. “Metaforik dil, soyut ve zor kavramlarımızı somut terimlerle ifade etmemizi sağlar.”

(Yağız & Yiğiter, 2007: 241) Diğer bir deyişle metaforik dil, soyut nitelikte olan ve anlaşılması güç kavramlarımızın ifade edilmesinde hayati bir unsurdur. Bu bağlamda dilin anlam derinleştirici kullanımları üzerinde daha ayrıntılı olarak durmak gerekir.

3. Anlam Derinleştirici Dil Kullanımları

Dilde anlam derinliği söz konusu olduğunda, dilin öğeleri aracılığıyla oluşan cümlelerin farklı bir biçimi açığa çıkar. Bunlardan bazıları, makalemizin de konusu olan alegori, metafor, mecaz ve benzetme gibi genellikle birbiri yerine kullandığımız kavramlardır. Bu kavramlar birbiri ile benzer niteliktedir. Ancak dildeki etkilerini daha iyi ayırt edebilmek adına aralarındaki nüanslara değinmek gerekir.

Öncelikli olarak bu kavramların, dilin daha etkili kullanımında ortaya çıktığı ifade edilmelidir. Okuyucuyu düşündürmek ya da sözcükler silsilesi içinde gizlenmiş anlamı buldurmak amaç olabilir. Bu da düşüncelerin farklı biçimlerde ifade bulabileceği anlamına gelmektedir. “Bir anlamda, dil kullanımının düşünce üzerinde güçlü ve spesifik etkileri olduğu açıktır.” (Gleitman & Papafragou, 2005: 634)

Dilin, farklı ifade biçimleri olarak ortaya çıkan metaforik anlamlar, alegorik hikayeler veyahut mecazi söyleyişler ve benzetmeler, dilin içerisinde adeta ritmik bir şekilde ilerleyen yaratıcı bir zihnin ürününe işaret eder. Yaratıcı zihin, bazı mecazların kullanımı ile birlikte, düz dilin ifade biçiminden uzaklaşmış ve anlamı derinlere gömmüştür. Anlam, artık sözcüklerin ardına gizlenmiştir. Bu gizlilik durumu, doğrudan anlam derinliğine işaret eder. Böylesi bir anlam derinliği veyahut mecazi kapsam, oldukça geniş bir yapıya sahiptir. “Mecazi anlamın delalet kapsamı düz dilin delalet kapsamından daha geniş ve zengindir.” (Türker, 2020: 102) Bu bağlamda anlamlar silsilesi, dilde derinliği yaratan unsurlarla iç içe geçmiştir. Onlardan bazılarını değinelim.

3.1. Alegori Nedir?

Alegori, içinde gizli bir anlam taşıyan sembol olarak ifade edilebilir. Alegorik anlatımlarda aktarılan anlam, doğrudan bir anlam değildir. “Alegoride ele alınan konuda elemanlara farklı nitelikler ve semboller verilerek, direkt bir anlatım yerine dolaylı bir anlatım tercih edilir.” (Köksal, 2006: 40) Kökenine dair bir araştırma yapıldığında ise alegorinin Fransızca kökenli bir sözcük olduğu ortaya çıkmaktadır. “*Allégorie*: Söylenen sözden başka anlam kastedecek şekilde konuşmak, söylenen sözden başka anlam çıkaracak şekilde ifade etmek veya yorumlamak” (Peters, 2004: 34) olarak tanımlanabilir. “Alegori, hem edebî üretim veya metin kompozite etme sürecine ilişkin hem de edebî üretimin belirli bir yorum tarzı (allegoresis) anlamında iki birbirini tamamlayıcı işlev olarak felsefe, ahlak, retorik, teoloji ve edebî eleştiride kullanılan köklü bir kavramdır.” (Gündoğdu, 2021: 308) Bu durum, alegorinin ne kadar geniş kapsamlı olduğunu göstermektedir.

Alegori gibi anlam zenginlikleri aracılığıyla, görünen dünyanın ötesine doğru bir yolculuk vuku bulmaktadır. “Alegori, dinleyici ya da izleyiciyi görünüşün ötesine götürecek ve burada yatan gizli anlamı aramaya yöneltecek biçimde kurulmuş bir anlatım tarzıdır.” (Köksal, 2006: 28) Doğası gereği alegori, bizi gizli bir anlam arayışı seyahatine çıkarmaktadır. Alegoriler, gizli anlam arayışına dair bu yolculukta birtakım metaforlar, mecazlar veyahut nitelikler ve semboller kullanabilirler. “Nitelikler ve semboller alegorik anlatımın aracıdır.” (Köksal, 2006: 40) Çünkü alegorik anlatım biçimleri, bu bileşenler aracılığıyla meydana gelir.

Alegoriler, soyut ve anlaşılması güç bir düşüncenin niteliğini kolayca indirgeyebilmek için somut dünyaya başvurur. Bu anlamda zihin, yaratıcı bir bileşene dönüşür. Gibbs de bunu “Alegorik düşünce, somutlaşmış yaratıcı yeteneklerimize dayanır.” (Gibbs, 2020: 24) şeklinde ifade eder. Somutlaşmış yaratıcı yetenekler sayesinde artık soyut fikirler silsilesi, adeta kendini dışı vuran sanatsal bir ifadeye dönüşmüştür. Bu, birçok alegorik temada ortaya çıkmaktadır. “Alegorilerin çoğu, soyut insan temaları, özellikle varoluşsal ve

ruhsal mücadelelerle ilgili olanlar hakkında yorum yapmak için somut insan olaylarına atıfta bulunarak çalışır.” (Gibbs, 2020: 21) Örneğin; kaygı gibi insana özgü olan psikolojik bir ruh durumunu, alegorik bir hikâye veya anlatı özelinde aktarmak imkân sınırları dahilindedir. Çünkü bu gibi kavramlar, yalnızca soyut olanı yansıtmakla kalmaz aynı zamanda insan dünyasının hem varoluşsal hem de psikolojik yönüne atıfta bulunur. Bu bağlamda alegori, mecaz, benzetme ya da metafor gibi dil zenginleştirici birçok unsurun somut dünyaya başvurusu, içinde bulunduğumuz reel dünyadan faydalanmak anlamına gelir. Böyle düşünüldüğünde alegorilerin neredeyse her yerde bulunabileceği sonucu açığa çıkar. Gibbs bunu şöyle ifade eder: “Alegori, insanlar sıradan eylemlerini dünyadaki insani varlığımız ve ölümden sonraki manevi yaşamlarımız hakkındaki daha büyük sembolik temalara bağladıklarında, aslında günlük yaşam boyunca her yerde bulunur.” (Gibbs, 2020: 14) Dolayısıyla alegorileri örneklendirmek için, etrafımıza bakmak yeterlidir.

Alegorilerin kapsamı, edebiyata da uzanmaktadır. Bu tarz eserler, alegorik eserler olarak adlandırılır. Alegorik eserlerin varlığı, alegorik bir edebiyatın varlığını da zorunlu kılar. “Alegorik edebiyat, somutlaşmış metaforik kavramlardan ortaya çıkabilir; ancak her zaman alegoriye sembolik mesajları ifade etmenin çok özel yollarını veren yerel, tarihsel, kültürel ve politik koşullar tarafından şekillendirilir.” (Gibbs, 2020: 18) Bu bağlamda alegorilerin biçimlenmesi, kültürel, politik ve sosyolojik unsurlarla bağlantılıdır. Alegorilerin kültürel, politik ya da sosyolojik boyutu, onun kavranmasını güçleştirir. Çünkü her kültür, kendi özelinde bir anlam içeriğine sahiptir. Dolayısıyla alegorilerin tahlili, bu unsurlar özelinde yapılmalıdır. Diğer bir deyişle alegorik temaların işlendiği eserlerde yazarın zihniyeti, yetiştiği kültür ve değer yargıları, bu eserlerin anlaşılabilmesi için üzerine muhakeme edilmesi gereken içeriklerdir. Alegorilerde, anlatımı güçlendirmek ve gizli anlamın kavrayışını kolaylaştırmak için bazı metaforlar kullanılabilir. Fakat aynı durum metaforlar için de geçerlidir. “Metaforu anlamak için metaforu kullanan kişinin amacı, zihniyeti, kültürü, hangi duruma karşı kullandığı ve anlam olarak neye işaret ettiğini bilmemiz gerekmektedir.” (Ekinci, 2017: 21) Bundan dolayı ister metafor ister alegori olsun, onları kullananların kültürel geçmişi, zihniyeti gibi öğeler üzerinde tefekkür edilmelidir. Ancak bu öğeler hakkında sahip olunan en geniş bilgi bile metafor ya da alegorilerin tamamen anlaşılmasını güvence altına almaz.

“Alegorik mesajların çoğu, tüm bir anlatının sembolik yaşam temalarını uyandırmak için metaforik bir kaynak alanı tanıttığı ve detaylandığı genişletilmiş metaforlarla ifade edilir.” (Gibbs, 2020: 13) Bu, alegori ve metaforun birbirinden farklı oldukları anlamına gelir. Fakat onlar, iç içe geçmiş anlam zenginlikleri olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla bir alegorik hikâye, içinde sayısız metafor bulundurabilirken bu, her metaforik ifadenin alegori olduğu anlamına gelmemektedir.

O halde metaforun ne olduğuna dair bir soru sorulmalıdır. Daha doğrusu aralarındaki nüanslara değinmek gerekmektedir.

3.2. Metafor Nedir?

Alegoriden sonra üzerinde durulması gereken bir diğer kavram metafor kavramıdır. Metafor kavramını tartışmalı kılan en temel sebeplerden biri, onun İngilizcedeki karşılığının “metaphor” olması ve Türkçeye mecaz olarak çevrilmesidir. Bu noktada kafalar karışır. Metafor mecaz mıdır, mecaz metafor mudur? Öncelikle metafor kavramının etimolojik kökenine dair kısa bir soruşturma ile işe başlayalım ve bazı nüanslara değinelim.

Fransızca *métaphore* veya **İngilizce** *metaphor*, **Eski Yunanca** μεταφορά transfer, başkalaşım; retorikte bir sözcüğü doğal anlamı dışında kullanma, “anlam kaydırması” sözcüğünden alıntıdır. Sözcük **Eski Yunanca** *metaphérō* μεταφέρω “değiştirme, taşıma, başkalaştırma” fiilinden türetilmiştir. Yunanca fiil **Eski**

Yunanca *phérō* φέρω “taşımak, götürmek” fiilinden *meta+* önekiyle türetilmiştir. Metafor, bir adın veya tanımlayıcı terimin, uygun şekilde uygulanabilir olandan farklı, ancak buna benzer bir nesneye aktarıldığı konuşma biçimi; bunun bir örneği, mecazi bir ifade olarak tanımlanabilir. (Murray, 1996: 384) Bu bağlamda metaforlar, mecazi söyleyişler içerisinde yer alan parçalardır. Diğer bir deyişle mecazi ifadelerin bileşenlerinden yalnızca biridir.

Metaforlar, anlamı bir nesne, sembol veya simge vasıtasıyla betimlemeye çalışır. “Metaforlar süslemeler veya figürasyonlardır.” (Audi, 1999: 562) Bu süslemeler ve figürasyonlar sayesinde metafor nesnesi, dinamik ve ritmik bir anlam bütünlüğüne dönüşmektedir. Dolayısıyla metafor anlamın ifade biçiminin başkalaşım geçirmesi, dönüşmesi ve yeniden vücuda gelmesi olarak tanımlanabilir. Anlamın kendisi ise sabittir. Anlam, metafor olarak belirlenmiş simgesel nesne, sembol veya simgede donmuş kalmıştır. Anlamın, süslemeler ve figürasyonlar aracılığıyla ortaya konduğu ifade biçimi, bir diğer deyişle onun linguistik yapısına işaret eder. Lakoff bunu şöyle ifade eder: “Metafor, bir fenomen olarak hem kavramsal haritalandırmaları hem de bireysel linguistik ifadeleri içerir. Onları ayrı tutmak önemlidir. Çünkü haritalandırma birincil olandır ve bizim başlıca ilgi alanlarımız olan genellemeleri ifade eder; biz metafor terimini ise linguistik ifadelerden ziyade haritalandırma için koruduk.” (Lakoff, 1992: 7) Bu bağlamda metaforların içeriği, daha çok kavramsal haritalandırma düzleminde değerlendirilmelidir. Böylece bilgi, görselleştirilir, sınıflandırılır ve genellenir. İstendiğinde elbette linguistik olarak da ifade edilebilir.

Metaforların temelini genel olarak kavramsal haritalandırma özelinde yer aldığı kanaat getirilse de metafor nesnesinin arkasına gizlenen anlamı aktarmaya çalışan bir zihin enerjisi de vardır. Bunun yanında o anlamı algılayan ve içselleştiren bir başka zihin enerjisi de mevcuttur. Öznenin iki yüzü bu bağlamda açığa çıkar. Anlamı aktaran zihin ve anlamın aktarıldığı zihin ya da zihinler.

Bahsi geçen zihin enerjilerinin, anlamın birliği konusunda müşterek bir sonuca ulaşım ulaşamayacağı meçhuldür. Çünkü her zihin enerjisi, farklı deneyimlere sahiptir. Her zihin; aynı kavramı, kendi deneyimi ölçüsünde anlamlandırır. Ona duygusal ya da psikolojik nitelikler atfeder. “Metafor dilin formunu şekillendirip göze hitap ettiği kadar manaya tesir edip zihne de hâkim olmaktadır.” (Ekinci, 2017: 17) Ancak kavramın özü değişmez. Örneğin; insanlık kavramını soruşturan bir zihin, geçmişte yaşamış olduğu bir durum karşısında gördüğü yardımı insanlık kavramının bir örneği olarak kabul edebilir. Bir başka zihin ise tüm dünyada yardıma muhtaç olan insanlara el uzatanları örnek göstererek, kendi perspektifinden insanlık kavramını yorumlamaktadır. Bu bağlamda zihinler, kavramların tahlilinde kendi iç dünyalarına da başvururlar. Metafor nesnesinin içeriği, temelde aynı olsa da onun algılanma ve anlamlandırılma biçimi farklıdır. “Metaforu anlamak için metaforu kullanan kişinin amacı, zihniyeti, kültürü, hangi duruma karşı kullandığı ve anlam olarak neye işaret ettiğini bilmemiz gerekmektedir.” (Ekinci, 2017: 21) Elbette bu, metaforları daha iyi kavrayabilmek için linguistik açıdan da düşünülmelidir. Bu doğrultuda metaforik unsurların sözcükler topluluğu içinde yer bulmasının bir cümleyi meydana getirdiğini, bu cümlelerin de bir anlam taşıdığını biliyoruz. “Cümlenin anlamı, her zaman onu duyanlar tarafından üretilir ve yine her zaman başka anlamlar dikkate alınmadan önce üretilir.” (Glucksberg & Keysar, 1993: 403) Bu durumda yine iki unsur karşımıza çıkar. İlki, duyanın cümleye yüklediği anlam, ikincisi, konuşan ya da aktaranın cümleye yüklediği anlam. Burada bir karmaşanın meydana gelme ihtimali yüksektir. Çünkü bizim, hangi anlamın kastedildiğini tespit edebilmemiz güçleşir. Cümlede bir metafor kullanıldığında da aynı sorun söz konusudur. Bunun nedeni, metafora yüklenen anlamın tek olmaması, onun adeta bir anlamlar silsilesini meydana getirmesidir. Bu doğrultuda şöyle bir tespit ortaya konulabilir: Metaforu kullananın zihin

dünyasında neler olup bittiği, doğrudan onun kendisi tarafından ifade edildiğinde metafora yüklenen anlam bir nebze de olsa açıklığa kavuşabilir. “Bir nebze de olsa” şeklinde betimliyoruz; çünkü her ne kadar metaforu kullanan, onu apaçık ifade etmeye çalışsa da metaforu duyanların algıladığı, onu kullanan özne ile ne ölçüde benzer olacaktır tartışılır. Dolayısıyla burada kesin bir hüküm vermek zordur.

Bu bağlamda, kavramların üzerine derin bir şekilde düşünülmelidir. Onlar, üzerinde tefekkür edilmeden ifade edilmemelidir. Metafor için de aynı şey söz konusudur. Çünkü metaforlar, kavramların taşıyıcısıdır. Bu durumda ilk kısımda da ifade edildiği gibi metaforu mecaz olarak betimlemek, yüzeysel bir ifade biçimi olur. Dolayısıyla bazı edebiyatçıların ifadesine göre; “Metafor, metafor olarak kalmalıdır ve hakkı gerçekten teslim edilmek isteniyor ise bu birilerinin yerini alması için değil düzeyli bir medeniyet alışverişi amacıyla ve gerekçeli yapılmalıdır.” (Şahan, 2017: 174)

Metaforlar, anlamı daha kolay kılmak için somut unsurlara başvurur. Dolayısıyla onların gerçeklik ile bir ilişkisi vardır. “Metaforlar, bizim için gerçeklikler yaratabilirler. Özellikle sosyal gerçeklikler. Bu nedenle bir metafor, gelecekteki eylemler için bir rehber olabilir. Bu tür eylemler elbette metafora uygun olacaktır. Bu da metaforun, deneyimi tutarlı hale getirme gücünü kuvvetlendirebilir. Bu anlamda metaforlar, kendi kendini gerçekleştiren kehanetler olabilirler.” (Lakoff & Johnsen, 2003: 157) Demek ki metaforlar ile deneyimler arasında bir korelasyon vardır. Bu korelasyon, metaforun gücüne ve tutarlılığına işaret eder. Ancak onun kaynağı da bu bağlamda soruşturulmalıdır. Eylemlerimiz ile metaforlar arasında zorunlu olarak uygunluk bulunmalı mıdır? Buna şöyle bir cevap verilebilir: Metaforların, soyut bir içeriği ifade edebilmek adına somut dünyaya başvuran bir anlam derinliği olduğu kabul edildiği takdirde bu bir zorunluluktur. Diğer bir deyişle, işaret edilen metaforik nesne vasıtasıyla oluşan soyut içerik, birbiri ile benzer ya da aralarında bağlantı kurabileceğimiz bir ifadede serimlenmelidir. Bu durumda metaforların, kendi kendini gerçekleştiren kehanetler olduğuna dair bir tanım çok da yanlış olmayacaktır.

Metaforların gerçeklikle ilişkisi yanında, yeni anlamlar üretebilme potansiyeli de vardır. “Metaforun sadece potansiyel anlamlar düzlemine işaret etmeyip yeni anlamlar üretmesi, onun neliğinden öte, neden kullanıldıklarını da ilgilendiren bir sorundur.” (Başaçık, 2014: 192) Bu bağlamda karşımıza iki temel sorun çıkar; birincisi metaforların potansiyel anlamı yanında yeni anlamlar üretmelerinin mahiyeti nedir? İkincisi, onların neliğinden ziyade niçin kullanıldıkları neden bir sorundur? İlk soruya ilişkin şunlar söylenebilir: Metaforlar, potansiyel anlamının ötesinde yeni bir anlam da üretebilir. Çünkü metaforlar, düşünülenin ötesinde zengin bir içeriğe sahiptir. Bunun nedeni; her metaforik sembol/nesne karşısında, ona anlam veren ve algılayan bir zihnin olmasıdır. Bu bağlamda metaforu soruştururken onu çepeçevre saran iki kavram çiftinden söz edilebilir: Anlamsal bir içerik ya da içerikler topluluğu ve onu algılayan/anlamlandıran bir zihin enerjisi.

Anlamsal içerik ya da içerikler topluluğuna düşen görev, metaforun bağlantı nesnesine ulaşmaktır. Metafor ve nesnesi arasındaki bağlantıdan doğan anlam genel bir bağlantı zinciri oluşturur. Böylelikle ortaya, öznelerde nesnelleşmiş metaforik bir anlam çıkar. Başka deyişle, anlamın özü ve niteliği değişmez, fakat öznelerin onu elde etmesi, kendi deneyimleri ölçüsünde gerçekleşir.

Bu metaforik anlamı sergileyen, elbette zihin enerjisidir. Çünkü metafor ve nesnesi arasındaki ilişkinin bir bağlantıya dönüşebilmesi için, onların birbiri ile iş birliği yapabileceği bir alana ihtiyaç vardır. O da zihindir. Tam da bu noktada metaforların niçin kullanıldıklarının neden bir sorun olduğunun cevabı açığa çıkar. O da her zihnin bağlantı üretme biçiminin farklı olmasıdır. Diğer bir deyişle, bağlantıya giden yollar zinciri, farklı noktalardan birbiri ile bağ kurmuştur. Bu durumda zihin enerjisinin işleyişini de anlamak gerekir. Bu bağlamda,

metafor seçimi ve kullanımı ile sözü edilen enerjiyi sergileyen zihnin, içinden çıktığı kültüre ve topluma da işaret etmek gerekir.

Zihin enerjisi, Cassirer'in kavram teorisi özelinde, dıştan gelen etkilerle anlamlı bulduklarını seçiyordu. Zihin enerjisinin seçme işlemi esnasında, anlamlı bulduklarını seçmesine etki eden unsurlar vardır. Bunlar, öznelerin geçmiş yaşamlarında deneyimlediği bazı olay ve duygu durumları olabileceği gibi, kültür ve toplum gibi etki gücü yüksek unsurlar da olabilir. "Kullandığımız metaforların seçimi aynı zamanda kim olduğumuza, diğer bir deyişle kişisel tarihimizin ne olduğuna veya uzun süreli endişelerimizin veya çıkarlarımızın/ilgilerimizin ne olduğuna da bağlı olabilir." (Kövecses, 2010: 206) Bu bağlamda metafor nesnesi olarak düşünülen unsur, farklı bir ilgi, endişe veyahut içsel bir duruma işaret edebilir. "Bir kültürde iyi anlaşılmiş bir metafor, dünyanın başka bir yerinde tamamen farklı anlamlara sahip olabilir." (I-Wen Su, 2002: 610) Yani metaforların kültürel bir boyutu da vardır. Ancak burada Cassirer 'deki bilinç unsurunun dinamizmi de önemlidir. Çünkü tüm bu süreci anlamlandıran, dinamik haldeki bilinçtir. "Bilinç, bir kelimeye bir damla sudaki güneş gibi yansır. Bir kelime, canlı bir hücrenin bütün bir organizmayla, bir atomun evrenle ilgili olduğu gibi bilinçle ilgilidir. Bir kelime, insan bilincinin bir mikro kozmosudur." (Vygotsky, 1986: 256) Dolayısıyla her kelime, her bilincin adeta kendine özgü bir yansımını ifade eder. Bu yansıma, elbette bir amaç doğrultusunda açığa çıkar. Bundan dolayı metaforların amacı üzerinde de durmak gerekir.

"Metafor kimi zaman anlatılmak istenen daha açık anlatmak, kimi zaman da gizliliği sağlamak için kullanılmıştır." (Başaçık, 2014: 194) Bu noktada metaforun iki yüzünden söz edilebilir. İlki, soyut bir anlamı daha anlaşılır kılmak için somuta başvuru yüzü, diğeri anlamın yalnızca belli bir kitle ve gelişmiş bir zihin tarafından anlaşılacak olan yüzüdür. Peki metaforlar, bu bağlamda niçin kullanılırlar? Başka bir deyişle metaforlar, anlamı gizlemek ya da anlaşılır kılmak için niçin kendisine başvuru bir unsurdur? Burada şu varsayımlarda bulunulabilir: Metaforların, anlamı saklı tutmak için kullanılması, onların zengin bir anlam içeriğine sahip olmasının yanında, dilsel ifadenin zenginliği ve çağrışım gücünü de açığa çıkarır. Bu zenginlik arasında kaybolmadan metafor nesnesini yorumlayabilmenin yolu, belli bir kitlenin o metafora yüklediği anlamı bilmektir. Diğer bir deyişle metafor ve nesnesi arasındaki ilişkiye aşina olmaktır. Öte yandan metaforlar, anlamı daha açık ve anlaşılır kılmak için kullanıldığında, somut yönü kendini serimler. "Somut yönünün kendini serimlemesi" olarak ifade etmemizin nedeni ise, duyusala başvurularak anlatılan veyahut salt somut olan şeylerin, zihin dünyası tarafından daha kolay kavranıyor olmasıdır. Çünkü somut ve duyusal olan, doğrudan orada olan ve kendini gösteren olgusal bir şeydir. Bu bağlamda şu sonuca ulaşılabilir: Metaforlar anlaşılması hem kolay hem de zor olan dilsel ifadelerdir. Kolay ve zorun bu iç içe geçmişliği, metaforun zengin ve güçlü bir anlam içeriğine sahip olduğunu yeniden hatırlatır.

Metaforun güçlü ve zengin içeriği, onun dinamizmini gösterir. "Metafor kullanımı, eskiden yeni anlamlar üretmemizi sağlayan dinamik bir olgudur." (Grey, 2000: 2) Diğer bir deyişle metafor, üretici bir etkinlik sergileyen zihnin üretici bir unsurudur. "Elbette metafor, şairlerin ve yaratıcı yazarların takım çantasındaki hayati bir bileşendir. Metaforlar, insanlık durumuna ilişkin, farklı kavrayışları ifadelendirmek veyahut eskileri incelikli hale getirmek için hayati bir kaynaktır." (Grey, 2000: 6) Metaforlar, bu düşünce bağlamında estetik birer unsurdur. Örneğin; bir ressamın, anlatmak istediğini, seçmiş olduğu metafor nesnesini resmin belli bir noktasına iliştiyerek, ince bir anlamı karşılamaya çalışması gibi anlaşılabilir bu durum. Bu bağlamda metaforların ilgi odağı soyut olandır. "Metafor araçları, uyumlu benzetmelerin gerçek anlamda referansını içeren soyut bir kategoriye atıfta bulunur." (Glucksberg & Haught, 2006: 376) Soyut içerik, metafor

olarak seçilen nesne vasıtasıyla temsil edilir. Bu temsiliyet, soyut içerik ve metafor arasında bir benzerlik olduğunu gösterir. Bu bağlamda soyut kavramlar ve metaforlar arasında sıkı bir ilişkinin olduğu söylenebilir. Çünkü soyut kavramlar, doğası gereği metaforik unsurlardan pay alırlar. Ya da tam tersine metaforik unsurların kökeninde soyut kavramların yetkinliği yatmaktadır.

Örneğin; ayrılığı temsil etmek isteyen bir ressam, bunu valiz metaforu ile aktarabilir. Valiz, burada gerçek ve somut olandır. O, ayrılığı temsil etmek için kullanılan bir araç, bir metafordur. Bir başka zihin/sanatçı için ise valiz, belki de bir yerden dönüşü temsil eder. Bir yerden tamamen dönme veyahut ayrılışın sona ermesi, kavuşma olarak da düşünülebilir. İşte bu ayrılık ve kavuşma durumları, temsil edilen soyut içeriğin kendisidir. Valiz ise bu kavramları duyusala taşıdığımız bir araç veyahut metaforik nesnedir. Ayrılık ya da kavuşma, artık doğal dünya içinde adeta nefes almaya başlamıştır. “Biri somut fiziksel bir deneyimden uzaklaşıp, duygular ya da soyut kavramlar hakkında konuşmaya başlar başlamaz metaforik kavrayış bir kural haline gelir.” (Lakoff, 1992: 3-4) Bu, metafor kavramının niteliğini gösterir. Artık, olgusal olan aracılığıyla soyut içerik ve duygular ifade edilir. Duyusal olandan başlayıp soyut içeriğe doğru gidişi hedefleyen bir rota ortaya çıkar. Bu bağlamda duyusal kavrayış, yerini zihinsel olana bırakmıştır. Diğer bir deyişle soyut içeriğe doğru giden bir yol seçilmiştir. Bu yol, metaforik kavrayışı beraberinde getirir. Metaforik kavrayış ise üzerinde konuşulan kavramların, adeta zihin yolu boyunca adım atışını temsil eder.

Metaforlar, aynı zamanda estetik birer unsurdurlar. “Metaforla anlatım, düşünceyi ifade etmenin estetik bir yoludur.” (Yazçıçek, 2012: 138) Dolayısıyla metaforun sanatsal yönü de mevcuttur. Kaldı ki bahsedildiği ölçüde zengin bir anlam içeriğine sahip olan bu kavram, belki de sanatsallığın ona ilintilendirilebileceği en uygun kavramdır. Çünkü sanat, estetik unsurlar içerir ve metafor da bu unsurlardan biri olarak düşünülebilir. Bu bağlamda bazı filozof ve edebiyat eleştirmenlerinin metaforu dilin figüratif bir kullanımı olarak adlandırdığını da ifade etmek gerekir. (Moran, 1989: 88) Ancak burada şöyle bir soru sorulmalıdır: Dilin figüratif kullanımı nedir? Ya da problem biraz daha daraltıldığında *figüratif* kavramı nedir sorusu bu noktada önemlidir. Figüratif, basitçe “Bir figür veya amblemle temsil etmek” olarak tanımlanabilir. (Murray, 1996: 204) Bu figürler genellikle soyut bir içeriği somut olanla yansıtır ve resim-heykel gibi sanatlarda da açığa çıkar. Resim veya heykelde kullanılan somut bir figür -terazi ya da elma-soyut içeriğe atıfta bulunur. Örneğin; terazî adalet kavramını temsil edebilecekken, elma ilk insan olarak kabul edilen Âdem ve Havva'nın yasak elmasına işaret edebilir. Elma ile aktarılan, aynı zamanda alegorik bir unsurdur. Çünkü ardında bir hikâye vardır ve gizli anlam bu hikâye aracılığıyla aktarılır. Elma ise salt metaforik nesnedir. Bu bağlamda metaforun birtakım figürlerden meydana geldiği düşüncesi, metaforların soyut bir anlamı, somut bir gerçeklikle aktarmayı hedeflediğini bir kez daha kanıtlar niteliktedir.

Metaforlar, sanatsal söyleyiş biçimlerinin yaşama belirtisi gösterdiği ve sanatsal açıdan güçlü unsurlar olarak da kabul edilebilir. “Bir metafor, sanatsal başarının bir türü ve derecesi anlamına gelir. Komik olmayan şakalar olmadığı gibi başarısız metaforlar da yoktur.” (Davidson, 1978: 31) Bu yüzden metaforlar, başarılı olma özelliğini içkin olarak taşımaktadırlar. Ancak her metafor gerçekten de başarılı olmak zorunda mıdır? Şakaların komik olması gerektiği, şakanın doğasına özgü bir niteliktir. Aynı durum, metaforun başarı özelindeki niteliği çerçevesinde de mevcuttur. Fakat dilin anlam zenginliklerine çok da iyi hâkim olmayan bir yazar veya sanatçı, onları hak ettiği ölçüde kullanamayabilir. Bu durum, anlam zenginliklerinin ifade biçimi konusunda bilgi birikimini gerekli kılar. Çünkü sanat eserinde yer alan elma veya teraziyi yorumlayabilmenin yolu, ardındaki hikâyeye aşına olmaktan geçer. Bu, metaforik unsurların yaratıcı yönüne de işaret eder. “Çoğu bilim insanı,

edebiyatta tipik olarak bulunan metaforik ifadelerin, edebi olmayan metinlerde rastlayabileceğimizden daha yaratıcı, yeni, özgün, çarpıcı, zengin, ilginç, karmaşık, zor ve yorumlanabilir olduğu konusunda hemfikir görünmektedir.” (Semino ve Steen, 2008: 233) Moran’a göre; iyi bir metafor sadece ona yol açan inançları özetlemekle kalmaz; aynı zamanda onları güçlendirmek, odaklamak ve başkalarıyla temas kurmak için de yol gösterir. (Moran, 1989: 110) “Dil, esasında varlıkların bizdeki izleniminin sembolü olması bakımından metaforiktir.” (Ekinci, 2017: 37) Bu bağlamda metaforlar aynı zamanda bir rehber niteliğindedir.

Metaforlar, dil, sanat ve estetiğin yanında düşünce ve akıllı da beraberinde getirir. “Metafor, sadece dilin konusu değildir, düşüncenin ve aklın da konusudur.” (Lakoff, 1992: 7) Metaforlar dil ya da sanat/estetik yoluyla ifade edildiğinden bu iki unsur onun dayanağıdır. Ancak esas olarak metafor, düşünce ve akılda temellenir. Dil ve sanat/estetik, düşünce ve akılda temellenmiş metaforu ifade etmek için kullanılan bir araçtır. Metaforlar, her ne kadar duyuşal dünyadan birtakım nesnelere çekip alarak onları soyut bir içerikle harmanlamayı hedeflese de düşünce ve akıl onun asıl evidir denilebilir. Düşüncedir; çünkü o zihindedir ve orada ifade ettiği anlam durağanmış gibi görünse de akmaya devam eder. Akıldır; çünkü akıl, onu adeta zihne doğru iten bir kol gücüdür.

Metaforların tüm bu nitelikleri yanında, başka bir soruna da işaret etmek gerekir. O da metaforun benzetme kavramı ile olan yakınlığı ve birbiri yerine kullanılması olarak ifade edilebilir. Ancak ikisinin tanımı ve işleyişi farklıdır. Şimdi ona değinelim.

3.3. Benzetme Nedir?

Benzetme ve metafor birbiriyle benzer kavramlardır. Aralarında büyük bir fark yoktur; ancak onların benzerlikleri, karıştırılmalarına sebebiyet verir. Oysa “Metafor ve benzetme, anlamlı bir role sahip olabilecekleri bağlamlarda farklılık gösteren, temelde oldukça farklı fenomenlerdir.” (O’Donoghue, 2009: 128) “Metafor ve benzetme, bizi karşılaştırmalar yapmaya davet ederek dünyanın yönleri konusunda uyarmaya yarayan sonsuz aygıtlar arasında sadece ikisidir.” (Davidson, 1978: 40)

“Teşbih veya diğer adıyla benzetme, iki şey arasındaki hakiki ya da mecazi benzerliği varlıksal ya da sözselsel olarak zayıf olanı varlıksal ya da sözselsel olarak güçlü olana benzeterek sözel anlatımı güçlendirme çabasında olan edebi bir söz sanatıdır.” (Ekinci, 2017: 18) Benzetmede benzeyen ve benzetilen olmak üzere iki temel unsur vardır. Benzetmede benzetilen, genellikle, benzeyene eklenen gibi edatı ile ifade edilir. Elbette bütün benzetmelerde bu edatın kullanılması söz konusu olmayabilir. Benzetme, bu durumda benzetilene atıfta bulunarak yapılmış olur. Örneğin; “ahu bakışlı” ifadesi, bunlardan biridir. Yukarıda benzetme ile çok yakın olduğunu ifade ettiğimiz metafora gelince; metaforda, gibi edatı olmaksızın, kendisinde içkin soyut bir içerik mevcuttur. “Metaforlar ve benzetmeler aynı değildir; çünkü bu iki biçim, genellikle aynı konu ve araç terimleri için çok farklı anlamlar ifade eder.” (Gibbs, 2008: 7) Davidson’a göre benzetme ve metafor arasında bir ayrım olmalıdır. Ona göre benzetme, bir benzerlik olduğunu söyler ve bazı ortak özellik veya özellikleri seçmeyi bize bırakır; metafor açıkça bir benzerlik iddiasında bulunmaz, ancak onu bir metafor olarak kabul edersek, yine ortak özellikler aramaya yönlendiriliriz. (Davidson, 1978: 40) Bu doğrultuda Cassirer’in seçme ilkesi ve Davidson’un benzetme tanımı arasında bir ilişki kurulabilir. Davidson’un bakış açısından ortak özelliklerin seçilmesi işleminin, Cassirer’in bilinç doğrultusunda birtakım niteliklerin seçilerek anlam ifade etmesi süreci ile benzerlik taşıdığı söylenebilir.

Metaforlarda doğrudan işaret edilen bir ifade yoktur. Ancak benzetme de tam aksi söz konusudur. Grey’e göre “Benzetme, iki birey tarafından paylaşılan bir benzerliğe ve tasvire açık bir şekilde dikkat çekmek için kullanılır.” (Grey, 2000: 5) Örneğin; <tilki gibi kurnaz>, <çita gibi hızlı> ya da <sütten çıkmış ak kaşık>

gibi ifadeler, benzetmeyi vurgulamak ve benzetilen şeyin ayırıcı özelliğine dikkat çekmek için kullanılır. Bu durumda benzetmede, adeta o şeyin kopyasına işaret eden bir içerik mevcuttur. Örneğin; çita gibi hızlı ifadesinde hem çitaya benzetilen öznenin ya da bir canlının hızlılığı vurgulanmış hem de çitanın ayırıcı özelliğine dikkat çekilmiştir. Dolayısıyla burada iki unsurdan söz edilebilir. Birincisi, benzetilen nesnenin bir özelliği; ikincisi benzeyen olarak kullanılan nesnenin ayırıcı özelliğidir. Benzeyen ve benzetilenden biri salt somut, diğeri ise somuta başvuruyla zihinde yerleşmiş soyut bir içeriktir. Bu noktada soyut ve somutun bir aradalığından söz edilebilir. Öyleyse çita, orada olan ve doğrudan deneyimlenebilen bir olguyken, ona ilintilendirilmiş olan hızlılık özelliği soyuttur. -ilintilendirilmiş diye ifade ediyoruz; çünkü hızlılık başka bir canlı türü olan insana da atfedilebilecek bir özelliktir.-

Tüm bunları bir örnek üzerinden anlatmak gerekirse, elbette felsefe tarihine bakmak yeterlidir. Bu bağlamda karşımıza Platon çıkmaktadır. Bilindiği üzere, onun idealar düşüncesini temellendirmek için kullandığı mağara örneği vardır. Hem benzetmeyi hem de metafor ve alegori gibi unsurların farklılıklarını daha da iyi anlayabilmek için şu soru sorulabilir: Platon'un mağarası için ne söylenmelidir? O bir metafor mudur, alegori midir yoksa bir benzetme midir?

Bilindiği üzere Platon'un mağarası için bu üç tanım da kullanılmaktadır. Ancak bunlardan hangisinin kullanımı daha doğrudur? Veyahut biri salt doğru iken diğerleri kökten yanlış mıdır? Aslında bu ifadeler ne doğru ne de yanlıştır. Çünkü bu üç kavram da Platon'un mağarasında mevcuttur. Peki bunun anlamı nedir?

Alegorinin anlatılan hikâye veya durumda içinde gizli bir anlam taşıdığını ve görünenin ötesinde bir içeriğin orada bir yerlerde olduğunu ifade etmiştik. Bu doğrultuda Platon'un mağarası pekâlâ alegori olarak kabul edilebilir. Bu alegorik hikâye vasıtasıyla, gerçekliğin yalnızca görünüşlerden ibaret olmadığı ve onun akıl aracılığıyla düşüncede kavrandığı sonucuna ulaşılabilir. Dolayısıyla mağarada görülenler sadece gölgelerdir. Diğer bir deyişle gerçekliğin yansımaları...

Platon, burada gizli bir anlamı bu hikâye aracılığıyla aktarır. Asıl anlatmak istediği bu mudur tartışılır.- bu başka bir tartışma konusudur- Belki de Platon'un zihninde kurguladığı anlam, bizim onu bugün anladığımız ve yorumladığımız halinden tamamen farklıdır. Ancak her iki durumda da onun mağarasında gizli bir anlamın içkin olduğu aşikardır.

Platon'un mağarasını metafor olarak nitelendirmek de yanlış değildir. Çünkü o, soyut kavramları daha anlaşılır kılmak için sayısız metafor kullanır. Diğer bir deyişle soyut kavramları somut bir nesne ile okuyucuya aktarmayı gaye edinir. Örneğin; onun mağara alegorisindeki güneş metaforu, aslında aydınlanma kavramını temsil eder. Dolayısıyla metaforik anlam ve nesnesi arasında bir temsiliyet ilişkisi olduğu da göz ardı edilmemelidir. Bunun yanında mağaradaki köleler, çaresizliği kabullenmiş ve buldukları dünyanın tek gerçeklik olduğunu kabul eden filozof ruhlu olmayan insanları temsil etmiştir. Tam aksi olarak mağaradan zincirlerini kırarak, dışarıya adım atan ve güneşi gören diğer köle ise filozof ruhlu insanları temsil eder. Görüldüğü üzere bunlar, Platon'un mağarasındaki metaforların yalnızca birkaçıdır. Bu durumda onu "mağara metaforu" olarak betimlemek de kabul edilebilir bir yargıdır.

Peki Platon'un mağarası bir benzetme midir? Benzetmeyi daha önce de ifade edildiği üzere iki temel unsur çerçevesinde tanımlamıştık. Benzeyen ve benzetilen ikilisinin mevcudiyeti bakımından Platon'un mağarasının benzetme olarak da ifade edilebileceği söylenebilir. Çünkü güneş metaforu üzerinden değerlendirildiğinde, güneşin göz kamaştırıcı ışığı ve parlaklığı, aydınlanmış bir zihne işaret eder. Aydınlanmak ve mağaradan zincirleri kırıp hakiki olana yönelmek kolay bir meziyet değildir. Dolayısıyla ışık, karşı

konulamaz parlaklığından dolayı gözleri kamaştırır ve onları, kendisine bakılamaz bir hale getirir. Bu benzetme, aynı zamanda aydınlanmanın ne kadar acılı bir süreç olduğunu anlatır. Aydınlanma, güneşin parlaklığına benzetilmiştir. Çünkü aydınlanma, adeta uykudan uyanma hali ve aklın ışıklarını açmasına izin vermektir. Ancak burada doğrudan “aydınlanma güneş gibidir” gibi bir dilsel ifade kullanılmamıştır. Dolayısıyla salt linguistik açıdan değerlendirildiğinde, Platon’un mağarası benzetmeden uzaktır. O, yorumlandığında ve dilsel olarak ifade edildiğinde, “aydınlanma güneş gibidir” ifadesi duyusala dönüştürülebilir. Ancak bu, Platon’un mağarasını sonradan yorumlayanlar ya da inceleyenler perspektifinde gelişir. Bundan dolayı onu doğrudan “Platon’un Mağara Benzetmesi” olarak ifade etmek, ona bir metafor ya da alegori özelliği atfetmek kadar yerinde olmayacaktır.

Benzetme ve metaforun farklılığına geri dönüldüğünde bazı teorilerin bunun aksini ifade ettiği belirtilmelidir. Örneğin; “Karşılaştırma teorileri, biçimleri ne olursa olsun, metaforların ve benzetmelerin esasen birbirine eş değer olduğu yönündeki eleştirel varsayıma dayanır. Bir metafor; her zaman bir benzetme olarak ifade edilebilir. Gerçekten de o bir karşılaştırma olarak anlaşılacaksa benzer bir formda ifade edilebilmelidir.” (Glucksberg & Haught, 2006: 361) Diğer bir ifade ile bu teoriye göre; metafor ve benzetme arasında bir benzerlik ya da eş değerlik durumu olmalıdır. Ancak burada şu soru sorulmalıdır: Bir metafor, her zaman benzetme olarak ifade edildiğinde aralarında hiçbir fark kalmamaktadır. Dolayısıyla metafor bir benzetme, benzetme de bir metafor olarak değerlendirilir. Böyle bir değerlendirme ise karşılaştırma teorisyenlerinin iddiasını problemleri kılar. O, şöyle dönüştürülebilir: Benzetme, metafora içerilen bir başka anlam derinliğidir. Çünkü metaforun kendisi de bir anlam derinliğidir. Bu yüzden metaforlar, kendi içlerinde benzetmeyi taşıyabilir. Ancak bu her zaman böyledir gibi bir iddia söz konusu değildir.

3.4. Mecaz Nedir?

Metafor kavramı, İngilizceden Türkçeye genellikle mecaz olarak çevrilmektedir. Ancak böyle olduğu takdirde ikisinin farklı olduğuna dair bir iddia nasıl söz konusu olur? Bundan dolayı bu iki kavram çifti üzerine tefekkür etmek gerekir.

“Birçok akademik disiplinde geleneksel bir varsayım, gerçek anlamın birincil olduğu ve varsayılan dil kavrayışının ürünü olduğudur. Bu nedenle, psikolinguistik terimlerde, insan dili işlemcisi, gerçek anlamların analizi için tasarlanmıştır. Gerçek anlamı dışında olan, dolaylı ve mecazi anlamlar ise ikincil ürünlerdir ve kelimelerin ve ifadelerin, kelimenin tam anlamıyla ne anlama geldiğinin önceden analiz edilmesine bağlıdır. Bu genel teori, mecazi anlamların yorumlanmasının her zaman gerçek anlamlardan daha fazla zaman alması gerektiğini ima eder.” (Gibbs & Colston, 2006: 837) Dolayısıyla mecazi anlamlar ve ifadeler, üzerine tefekkür edilmesi ve ayrıca analiz edilmesi gereken biçimler olarak karşımıza çıkar. Bu varsayım, mecazi söyleyişleri veyahut dilsel ifadeleri yorumlamanın bilgi birikimi ve analitik düşünebilme becerilerini gerektirdiğini kanıtlamaktadır. Peki mecaz nedir?

Mecaz; alegori, metafor ve benzetme gibi anlam derinliklerinin genel bir adıdır. “Mecaz bir anlatım biçimi; metafor ise bu anlatımda kullanılan anlatım malzemesidir.” (Demir & Karakaş Yıldırım, 2019: 1088) Dolayısıyla metaforlar, mecazların yalnızca parçalarıdır. “Metaforik anlatımın temelinde ilişkilendirme veya çağrıştırmadır.” (Demir & Karakaş Yıldırım, 2019: 1092) Diğer bir deyişle metaforlarla kurulan anlatım bir başka nesneyi ya da ona atfedilmiş özellikleri çağrıştırır. Metaforlar, mecazi söyleyişler içindeki sözcükler silsilesinin birer parçasıdır. Öyleyse mecazın, kendi içinde alegori, benzetme ve metaforları taşıdığı belirtilmelidir. Her alegori, benzetme veya metafor bir mecazdır. Ancak bu, her zaman için bir mecazın aynı

zamanda alegori, benzetme ya da metafor olduğu anlamına gelmemektedir. Mecazi ifadeler tüm bunları aynı anda kapsamak zorunda değildir.

Mecazlara dilimizde özellikle atasözleri ve deyimlerde sıklıkla rastlanır. Mecazlar, dile anlam zenginliği sağlayan söyleyiş biçimleridir. Mecaz, benzerlik içersin ya da içermesin sözcüğün alışılmış anlamının dışında kullanılması olarak da ifade edilebilir. (Uğur, 2014: 160) Bu, aynı zamanda dilin zenginliğinin de göstergesidir. Bu zenginlik, sözcükler dizgesi aracılığıyla içeriği, alışılmışın dışında bir yoldan taşır. “Mecaz herhangi bir şekilde benzer olan veya dolaylı benzerlikler sunan bir içeriğin adı vasıtasıyla, başka bir tasarım içeriğinin bilinen karşılığının, aynı ismin/kavramın altına girmesi halidir. Bu durumda mecazda gerçek bir nakletme söz konusudur.” (Köktürk, 2014: 257) Diğer bir ifade ile anlam, birbirleri ile ilişkilendirilebilecek olan iki farklı kavramın iş birliği vasıtasıyla aktarılır. Örneğin; “*Sakaklarıma karlar mı yağdı ne var? Benim mi Allahım bu çizgili yüz?*” dizelerindeki söyleyiş biçimi, mecazi söyleyişin bizzat kendisidir. Burada aynı zamanda gizli bir benzetme de söz konusudur. Yani ifade edilen, benzetmenin işlevinden farklı olarak doğrudan gibi edatı ile sağlanmamış, saçlardaki beyazlıklar, üstü kapalı bir biçimde kara benzetilerek bütüncül bir şekilde aktarılmıştır. Dolayısıyla mecazi söyleyiş, diğer anlam zenginliklerinin aksine genel bir yapıda sergilenir. “Mecaz fonksiyonu dilin bir parçasını oluşturmaz, konuşmanın bütününe uzanır ve bütünü karakterize eder.” (Köktürk, 2014: 257)

4. Edebiyat ve Sanatta Anlam Derinliği

Dilin adeta estetize edilmiş varyasyonları olarak düşünülen alegori, metafor, mecaz ve benzetmenin, sanat ve edebiyat gibi alanlarda da kendine yer bulduğuna şaşırılmamalıdır. Dolayısıyla bu bölümde, söz konusu kavramların edebiyat ve sanatta nasıl ortaya çıktığına değinilecektir. Edebiyat özelinde daha çok şiir veya romanlardan alıntı yapmakla yetinip, sanat özelinde resim sanatına yer verilecektir.

“Bir sanat eseri bir ayna gibi sanatçının iç dünyasını, sanatçının yaşadığı dönemin düşünce biçimini, toplumun inançlarını, sanatçının kültürünü ve eğitimini yansıtmaktadır. Aynı zamanda yapıt dış fiziksel dünyayı da betimlemektedir.” (Erdi Es, 2018: 1474) Bu bağlamda metaforlar, alegoriler, mecazlar yahut benzetmeler gibi anlam derinleştirici unsurların etki gücü, sanatçının kendine özgü iç dünyası kadar, onun aldığı eğitim ve kültürden de izler taşımaktadır. Anlam derinleştirici unsurların analizi, bu perspektifte yapılmalıdır. Böyle olduğu takdirde söz konusu unsurların özüne, sanatçının gözüyle bakabilmek mümkün olur. Ancak sanatçının zihin dünyasını doğrudan temaşa edebilmek, -her ne kadar onun sanatına etki etmiş unsurlardan faydalanılsa da- mümkün değildir. Çünkü her zihin kendine özgü bir niteliğe sahiptir. Sanatına anlam zenginleştirici unsurlar aracılığıyla atıfta bulunan sanatçı, kendi zihin dünyasını ancak doğrudan kendisi okuyabilir.

Bilindiği üzere edebiyat ve sanatta anlam derinliği, dilin zenginleşerek, somutun ötesine taşındığı ve duygu, düşüncelerin estetik şekilde ifade edildiği bir unsurdur. Sanatta ve edebiyatta kullanılan anlam derinlikleri, figüratif dil ve metafor gibi kategorilerin ötesinde figüratif çarpıtmalar olarak da kabul edilebilir. “Figüratif çarpıtma, ironi, küçümseme, abartma, yeterince vurgulamama ve aşırı vurgulama gibi iyi bilinen konuşma figürleriyle örneklenir.” (Pettit, 1982: 4) Bunun izleri elbette sanatsal söyleyiş biçimlerinde de açıkça görülür. Edebi eserin yaratıcısı olan zihin, bu vurguları adeta sözcüklere aktarır ve sözü geçen anlam derinlikleri ve söz sanatları sayesinde bu vurguyu güçlendirir. Bunun görsel yansıması ise resim sanatında görülür. Resim sanatında sanatçı, tıpkı edebi eser yaratıcıları gibi, vurgularını fırça darbelerinin gücü ile renklere ve şekillere dökerek ifade etmektedir.

Anlam derinliklerinin sayısız örnekleri mevcuttur. Örneğin; edebiyatta alegorik bir eser olarak örneklendirilebilecek romanlardan biri-kısa roman- Franz Kafka'nın "Dönüşüm" adlı romanıdır. (Kafka, 2018) Bu eser, fazlasıyla aşına olduğumuz bir metafor ile kendini hatırlatır. O da "böcek" metaforudur. Kafka, kitaptaki Gregor Samsa karakterinin yaşamış olduğu yabancılaşma duygusunu böcek metaforu ile okuyucuya aktarmaya çalışır. Böcekler, genellikle toplumun büyük bir kesimi tarafından korkulan hatta fobi haline gelmiş bir tür olarak bilinmektedir. Samsa, dönüşmüş olduğu böcek ile, hem toplumun büyük bir çoğunluğunun kendisine ön yargı ile yaklaştığını hem de onlar tarafından dışlandığını hissettirmektedir. Gregor, böcek haliyle, korkulan bir tür olmasının yanında aykırı bir görünüşe de sahiptir. Aykırı olan şeyler ise genellikle korkutucudur. Tıpkı bilinmez olan şeyler gibi. Eğer bir gün karşınızda aniden iki kafalı bir insan görürseniz, muhtemelen ilk tepkiniz korku ile birlikte bir şaşkınlık olacaktır. Dolayısıyla Kafka'nın seçmiş olduğu böcek metaforu, yabancılaşma ve kendini diğerleri tarafından dışlanmış olarak hissetme duygusunu aktarabilecek olan belki de çok yerinde ve güçlü bir metafordur.

Alegorik eserler özelinde üzerinde durulacak olan bir diğer örnek ise George Orwell'in "Hayvan Çiftliği" adlı romanıdır. Bilindiği üzere bu roman, fabl türünde siyasi bir eleştiri olarak kabul edebileceğimiz alegorik bir türdür. Eserde Orwell, mecazi söyleyiş biçimiyle totaliter rejime karşı olan tavrını, hayvanları siyasi bir figür olarak temsil ederek göstermiştir. Aslında bu romanda, Stalin'in rejimine karşı kara mizah yoluyla yapılmış bir eleştiri biçimi vardır. Siyasi figürler, hayvanların görünümünde kendini göstermiş ve her hayvanın kendi doğasına özgü nitelikleri, dönemin siyasilerinin bazı niteliklerine gönderme yapmıştır. Örneğin; Koyunlar: Başlangıçta "dört ayak iyi, iki ayak kötü" sloganını söyleyip daha sonra bunun "dört ayak iyi, iki ayak daha iyi" şekline dönüşmesine ayak uydurmalarından dolayı koyunlar ile toplumdaki sürü psikolojisine gönderme yapıldığı ve onların Rus halkını temsil ettiği söylenebilir. (Orwell, 2021)

Görüldüğü üzere koyunların doğasında içkin olan sürü psikolojisi, toplumun düşünüp sorgulamayan ve sorgusuz sualsiz birtakım fikirleri kabul eden kesimini temsil etmektedir. Dolayısıyla hikâyenin türü alegorik bir roman kategorisi içinde değerlendirilirken, koyunun da toplumun cahil kesimini temsil eden bir metafor olduğu söylenebilir.

Elbette söz konusu metaforlar, benzetmeler, mecazlar ya da alegoriler şiirlerin büyük çoğunluğunda da görülmektedir. Örneğin; Orhan Veli'nin "Gün Olur" (Kanık, 113: 2017) adlı şiirinin ikinci mısrasında;

"Dünyalar vardır, düşünemezsiniz;

Çiçekler gürültüyle açar;

Gürültüyle çıkar duman topraktan."

keskin bir mecazi söyleyiş biçiminin izleri görülmektedir. Çiçeklerin gürültüyle açması, gerçek dünyada olması mümkün olmayan yahut daha önceden deneyimlenmemiş olan bir olgudur. Dolayısıyla Orhan Veli, anlamda coşku ve incelik yaratabilmek için böylesi bir mecazi söyleyişe başvurmuştur. Çünkü çiçekler açar demek ile, çiçekler gürültüyle açar demek arasında büyük ölçüde ifade farklılığı vardır.

Diğer bir şiiri "Ave Maria"nın (Kanık, 2017: 163) üçüncü mısrasında ise;

"Ve gemisinde Kleopatra?

Neden yine kaynaştı havalar?

Saadet mi getiriyor rüzgâr

Dolarak erguvan atlaslara?"

benzer mecazi söyleyişlerden kaçamadığını vurgulamak gerekir. Rüzgâr, saadet getirebilecek olan bir doğa olayı değildir. Ancak Orhan Veli, buradaki mecazi söyleyiş ile, insana özgü olan ve rüzgârın esmesiyle onda uyanabilecek olan saadet duygusunu betimlemiştir. Burada anlamı derinleştirmekle birlikte, ifade biçimini soru kalıbına dökerek anlamı daha coşkulu ve güçlü kılmıştır. Aynı zamanda kişileştirmeye de yer vermesi ile, anlam daha da zenginleşmiştir.

Edebiyat dünyasında işlediği konuları büyük ölçüde felsefi bakış açısıyla ele alan ve Rubailerini ile ünlü olan şair ve bilgin Ömer Hayyam'dan söz etmek de bu bağlamda yerinde olacaktır. Ömer Hayyam, kendi zamanının birtakım problemlerini alaycı bir dille ifade etmeyi tercih eder. Elbette onun rubailerinde benzetme ya da metafor gibi anlam derinliklerini bulmak kaçınılmazdır. Rubailerinin birinde şöyle söylenir;

*“Dostunu mertçe seven kişi
Pervane gibi özler ateşi;
Sevip de yanmaktan kaçanların
Masal anlatmaktır asıl işi.”*

(Hayyam, 2018: 65)

Burada, “pervane gibi” benzetmesi hem bir mecaz olarak hem de bir deyim olarak değerlendirilebilir. Bilindiği üzere pervane gibi dönmek deyimini, dilimizde bir kimsenin yanından ayrılmayan insanlar için kullanılmaktadır. Burada bir hoşnut olma durumu söz konusudur. Bir kimsenin yanından ayrılmayan kişinin, bu durumdan hoşnut olması, onun, diğerinin etrafında adeta pervane gibi döndüğü anlamına gelir. Aynı zamanda bu hoşnutluk durumu, abartıyı da simgelemektedir. Gibi edatının vurgusu, benzetmenin burada vuku bulduğunu açıkça gösterir. Dolayısıyla Ömer Hayyam burada dostunu mertçe seven kişinin birtakım niteliklerini pervane gibi benzetmesiyle betimlemiş ve mecazi bir dili açık bir şekilde kullanmıştır.

Lakoff 'un bakış açısından bir şarkı sözü üzerinden de anlam derinliklerini kısaca değerlendirmek mümkündür. Örneğin; şu şarkı sözüne bir bakalım, *“Aşkın otoyolunda hızlı şeritte ilerliyoruz.”* Burada hızlı şeritte ilerlediğinizde, katedilen yolu kısa sürede bitirebileceğiniz ancak bunun aynı zamanda heyecan verici ve tehlikeli olabileceğine değinilmektedir. Tehlikenin etki alanı içerisinde olanlar ise araçlar ve yolculardır. Bu, sevgi/aşk üzerinden düşünüldüğünde, ilişkilerin uzun süremeyeceği veyahut sevgililerin duygusal anlamda birbirlerini incitebileceklerine vurgu yapmaktadır. (Lakoff, 1992: 8) Bu söyleyiş biçimi, unsurların gerçek anlamı dışında kullanılarak mecazi bir söyleyiş tarzını ortaya koymakla kalmamış, aynı zamanda alegorik diyebileceğimiz gizli bir imayı da her bir sözcüğün ve dilsel bütünlüğün arkasına gizlemiştir.

Bu çeşit simgesel anlatımın yaygın örnekleri sanatta da kendini gösterir. Bunun en açık hali resim sanatında vücut bulmuştur. Özellikle resimde sembolizm akımı, figüratif sanat anlayışı ya da ikonografide anlam derinliklerini bulmak zor değildir. Resim sanatı, öyle derin bir alandır ki, içerisinde metaforik unsurlar, semboller veyahut tamamen alegorik hikayeler yaratmak olasıdır. Özellikle bilinçaltına dair birtakım imgeleri somut versiyonuyla fırça darbelerine aktaran sanat akımlarından sürrealizm akımı, sözü geçen unsurları fazlasıyla yakalayabileceğimiz bir akım olarak karşımıza çıkmaktadır. Sürrealizm akımının en bilinen ressamlarından biri olan İspanyol Ressam Salvador Dali'nin tablolarında bu unsurların parçalarını bulmak zor değildir. Dali, resimlerinde yalnızca bilinçaltımızda kendine yer bulmuş imgeleri somut nesnelere başvurup aktarmayı hedeflemekle kalmamış, aynı zamanda bu imgeler ile birlikte tablolarından okuyabileceğimiz birçok alegorik unsurları da beraberinde getirmiştir. Çünkü resmin kendisi, ilk bakışta zaten bir hikâye anlatmaktadır. İşte buradaki gizli anlam, onun alegorik olmasıyla ilişkilendirilebilir.

Örneğin; onun “*Belleğin Azmi*” adlı tablosu, tüm bunlara örnek teşkil edebilecek bir niteliktedir. Burada, tabloya dair daha önceki yorumlardan hareketle bir okuma yapılabilmesinin yanında, salt kendi gözümüzle bir okuma yapabilmek de mümkündür. Bunun anlamı, ressamın kullandığı birtakım tuhaf şekiller, simgeler ya da sembollerin farklı zihin enerjileri tarafından farklı yorumlanabilecek olmasıdır. Diğer bir deyişle, alegorik olan yapıtlar, anlamlar silsilesi içerisinde yüzerler. Ressamın büyük ölçüde ulaştırmak istediği gizli anlam, tek bir anlam olabilir. Ancak o tek anlama ulaşabilmek için gidilen hikâye yolları, her zihin ölçüsünde farklı yönlerde şekillenebilir. Anlam derinliğinin unsurlarının güzelliği de budur. Sonsuz hikayeler silsilesi...

Dalı'nın bu tablosuna dair yapılabilecek olan yorumlara gelince; saatlerin tuhaf ve erimiş bir halde tasvir edilmesi, ilk göze çarpan imgelerdendir. Burada Dalı'nın perspektifinden zamana karşı bir baş kaldırımın hüküm sürdüğü ifade edilebilir. “Belleğin zamanı kontrol altına alma çabası mekândan bağımsız bir şekilde soyut düşüncede gerçekleştirilmek istenir. Bu süreçte bilinçdışında zaman yine süreklilik arz ederken tablonun üst kurgusal yapısında “an” kavramında “şu an” da zaman kontrol altına alınırken bile erimekte durdurulamamaktadır.” (Dilber, 2019: 307) Zamanın durdurulamama halini Dalı, eriyen saat metaforu ile tasvir etmeye çalışır. Her ne kadar o, sürekli akış halinde olan zamana karşı bir direnç gösterse de zaman hiçbir direnç karşısında yenilebilir değildir. O her zaman galip gelecektir.

Bir diğer sanat eseri örneği ise; başka bir sürrealist ressam olan Rene Magritte'nin tablosu olacaktır. Magritte genellikle eserlerini imgelerin temsiliyeti üzerinden kurmuş ve her bir eserinde kendine özgü bir anlam içeriğini tuvaline yansıtmıştır.

En bilinen örneklerinden biri ise “*İmgelerin İhaneti*” adlı ilginç tablosudur. Resim, her ne kadar bize pipo nesnesini çağırırsa da altında yazılı olan Fransızca cümle bunun aksini ifade etmektedir. Her bir sözcük ise kendi içinde bir anlam taşımaktadır ve bu anlamlar silsilesi sayesinde böylesi bir eser ortaya çıkmıştır. Vygotsky’ye göre de anlamı olmayan bir kelime boş bir sestir. (Vygotsky, 1986: 212) Bu bağlamda Magritte’nin piposunun altında yazan, “*bu bir pipo değildir.*” ifadesinin anlamdan yoksun olmasının imkânı yoktur. Burada yalnızca resim ile ona işaret eden ses arasında bir eşlik ilişkisi söz konusu değildir. Aslında Magritte, imgelerin ihaneti ile bizlere görünüşün, olduğundan çok farklı şeyler anlatabileceğini, sürrealist bakış açısı ile sunmuştur. Nesnelere ile onların dile dökülmüş ifadesi arasında bir sorgulamaya imkân tanır. Dolayısıyla Magritte gerçeklik ve dil arasında bir sınır çizmiş ve gerçekliği dilsel ifadelerden ziyade imgeler üzerinden temsil etmiştir. Söz konusu imge, bu sanat eseri özelinde elbette ki bir pipodur.

Sonuç

Dil sadece yüzeysel ifade, anlatım veya anlaşma aracı değildir. Dili gerçekten dil yapan, onun anlam boyutudur. Bir ses bileşimi, bir işaret, anlam taşıdığı takdirde gerçekten dilsel ifade olur. Bu anlamın derinliği dilin hem zengin bir dil olması hem de ifadenin özneler arasında iletilebilecek bütün düşünce veya duygularını iletilebilir olması demektir. Dilde anlamı zengin kılan unsurlar ise, alegori, metafor, mecaz ve benzetme kavramlarıdır. Ancak bu kavramların, yani dil kullanımındaki bu “özel biçimler”in birbirinin aynı olmadığı, aralarında birtakım farklılıklar olduğu açıktır. Bu unsurların benzerlik ve farklılıklarına değinebilmek için, onların bir çıkış noktalarından başlamak gerekir. Üzerinde tefekkür edilmesi gereken şey, bu kavramların kullanım biçimi yanında, oluşumudur/ortaya çıkışlarıdır. Kavramların neliği ve niteliğine dair bir soruşturmada sonra, onların, dilsel kullanımdaki değişim dönüşümleri kavramları çeşitlendirir. Ele aldığımız bu kavramlar da öncelikle “kavram oluşumu sürecinin ürünü” olarak, benzer işlevlerle ortaya çıkmışlar, sonra da kendi aralarında daha net biçimde ayrılmışlardır.

Elbette kavramların kendini serimlediği dilsel ifadeler, gündelik dilin ötesinde sanatsal bir biçime de sahiptir. Söz konusu sanatsal biçim, edebi eserler ve sanatın bazı kulvarlarında ortaya çıkmaktadır. Bu, metafor, benzetme, mecaz ve alegori gibi anlam derinleştirici unsurlar aracılığıyla meydana gelir. Peki bu dil biçimini kullanmanın ölçüsü ve amacı nedir? Öncelikle anlatımı daha güçlü ve etkileyici kılmak en temel amaç olarak değerlendirilebilir. Böylelikle edebi eserler ve sanat eserleri daha estetik bir biçimde ifade edilebilir.

Anlamı derinleştiren söz konusu öğeler -alegori, mecaz, metafor ve benzetme- birbiri ile karıştırılmaktadır. Çünkü bu kavramlar, aralarında yalnızca küçük nüansların olduğu ve birbirleriyle eş anlamlı olarak kullanılan kavramlardır. Ancak kavramların benzer nitelikte olması, onları aynı kabul etmek anlamına gelmemektedir. Dolayısıyla anlamı derinleştiren öğeler arasındaki küçük farklılıklara değinilmesi gerekir. Bu bağlamda alegori, mecaz, metafor ve benzetme arasındaki ayrımlar şu şekilde sıralanabilir.

Alegori, içinde gizli bir ima taşıyan ve anlatılanı örtülü bir biçimde hikayeleyen anlam derinleştirici unsurdur. Alegoriler, bir düşünceyi, birtakım semboller ve figürler aracılığıyla hikâye biçiminde aktarır. Böylelikle, seçilmiş olan semboller aracılığıyla bir düşünce ima edilir. Edebiyatta özellikle fabllarda, sanatta ise resim, heykel gibi birçok kulvarda örnekleri görülmektedir.

Metafor, soyut bir kavramın somut bir nesne aracılığıyla ifade edilmesidir ve bu nedenle de soyut olanın kavrayışını daha kolay kılmak için kullanılan bir diğer anlam derinleştirici öğedir. Metaforları benzetmeden ayıran; onların benzerlik iddiasında bulunmamasıdır. Diğer bir deyişle, metafor olarak seçilen nesne, işaret ettiği soyut kavramla doğrudan bir benzerlik taşımaz. Örneğin; bir pranganın “kölelik” kavramını anlatabilmek için

metafor olarak seçilmesi, pranga ve kölelik arasında doğrudan duyuşsal bir benzerlik olduğunu göstermemektedir. Ancak bunun aksine, benzetmelerde, benzeyen ve benzetilen unsurlar arasında birini diğere daha üstün kılan bir özellik mevcuttur. Örneğin; “kömür gözler”, “çita gibi hızlı” gibi ifade biçimleri, benzetilen olarak seçilen, öne çıkan özelliğinin bir başka nesneye atfedilmesidir. O da benzeyendir. Dolayısıyla metaforları anlamak, onu kullananın düşünce yapısı, yetiştiğı kültür ve çevre gibi unsurları da anlamayı gerektirir. Benzetmede ise benzeyen ve benzetilen arasındaki ilişki daha evrensel niteliktedir. Şu da ifade edilmelidir ki; benzetmede her zaman “gibi” edatı kullanılmak zorunda değildir. Bazen “gibi” edatı, örtülü bir biçimde benzetilene içinde taşır. “Deniz gözler”, “kömür saçlar”, “ahu gözler” gibi...

Mecazlar ise alegori, benzetme, metafor gibi anlam derinleştirici unsurların genel bir adı gibi düşünülebilir. Bu bağlamda mecazlar daha geniş kapsamlıdır ve söz konusu öğeleri -alegori, metafor, benzetme-içine almaktadır. Mecazlar daha genel bir yapıdadır ve alegoriler, metaforlar ve benzetmeler, mecaz kategorisi altında değerlendirilebilir. Bu üç öge birer mecazdırlar ancak her mecaz bir alegori, benzetme ya da metafor değildir. Bu bağlamda denilebilir ki; söz konusu dört kavram birbiri ile yakın anlamlı fakat tamamen aynı değildir. Dolayısıyla dilde anlam ayrımlarına dikkat çekebilmek ve kavramları yanlış yerde kullanmamak için aralarındaki nüansları bilmek önemlidir. Özellikle birbiri ile yakın anlamlı kavramların aralarındaki nüansları bilmek ve onları doğru şekilde kullanmak hem dilimizi daha iyi tanımak hem de kavramlar arasındaki anlam ayrımları sayesinde onu daha etkili bir şekilde kullanabilme olanağını sağlamaktadır.

Kaynakça

- Aristoteles, (1996). *Organon II Önerme*, (çev. Hamdi Ragıp Atademir), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Audi, R. (1999). *The Cambridge Dictionary Of Philosophy Second Edition*, Cambridge University Press.
- Başaçık, F. (2014). Felsefi Metafor Üzerine, *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 9, 17, 179-198.
- Cassirer, E. (2018). *Sembolik Formlar Felsefesi-III-Bilginin Fenomenolojisi*, (çev. Milay Köktürk) 2. Baskı, Hece Yayınları, Ankara.
- Coşkun, S. N. (2023). Soyut Kavramların Ontolojik ve Epistemolojik Boyutu. *Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 22(1), 340-368.
- Çüçen, A. K. (2013). *Felsefeye Giriş*, Sentez Yayıncılık, Ankara.
- Davidson, Donald (1978). What Metaphors Mean, Source: *Critical Inquiry*, Vol. 5, No. 1, Special Issue on *Metaphor (Autumn, 1978)*, pp. 31-47 Published by: The University of Chicago Press.
- Deleuze G. ve Guattari F. (2001). *Felsefe Nedir?* (çev. Turhan Ilgaz), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Demir C. ve Karakaş Yıldırım Ö. (2019). Türkçede Metaforlar ve Metaforik Anlatımlar, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi / Cilt: 21, Sayı: 4, Aralık 2019*, 1085-1096.
- Dilber, K. C. (2019). Zaman'ın Belleği'ne Bir Bakış, *idil, 2019, cilt / volume 8, sayı/issue 55*.
- Ekinci, N. (2017). Platon'un Metaforları Üzerinden Varlık ve Bilgi Anlayışının Okunması, *Atatürk Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü-Felsefe Anabilim Dalı*, Yüksek Lisans Tezi.
- Erdi Es, B. (2018). Metafor Olarak Ayna, *idil, 2018, cilt / Volume 7, sayı / issue 52*.
- Gibbs Jr, R. W., & Colston, H. L. (2006). Figurative Language. In *Handbook of psycholinguistics* (pp. 835-861). Academic Press.

- Gibbs, R. W. (2008). Metaphor and Thought The State of the Art, Retrieved from: The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought, (ed. by Raymond W. Gibbs, Jr.) *Cambridge University Press*.
- Gibbs, R. W. (2020). Allegory in Literature and Life, In *BELLS90 proceedings: International Conference to Mark the 90th Anniversary of the English Department, Faculty of Philology, University of Belgrade* (pp. 13-31).
- Gleitman L. ve Papafragou A. (2005). Language and Thought, *The Cambridge Handbook of Thinking and Reasoning*. Edited by Keith J. Holyoak and Robert G. Morrison, Cambridge University Press.
- Gleitman L. ve Papafragou A. (2013). Relations Between Language and Thought.
- Glucksberg S. ve Haught C. (2006). On the Relation Between Metaphor and Simile: When Comparison Fail, *Mind & Language, Vol. 21 No. 3 June 2006, pp. 360–378*.
- Glucksberg S. ve Keysar B. (1993). How Metaphors Work, Retrieved from: Metaphor and Thought-Second Edition, (ed. by Andrew Ortony). School of Education and Social Policy and Institute for the Learning Sciences Northwestern University, *Cambridge University Press*.
- Göçer, A. (2012). Dil-Kültür İlişkisi ve Etkileşimi Üzerine, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, ss. 50-57.
- Grey, W. (2000). Metaphor and Meaning, *Published in Minerva, Vol 4 (November 2000)*.
- Gündoğdu, S. (2021). Hüsn-ü Aşk'ta Edebiyat ve Alegori Sorunu, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 26, İstanbul, ss. 303-333.
- Hayyam, Ö. (2018). *Rubailer (Dörtlükler)*, (haz. Mehmet Özgür Ersan.) Salon Yayınları, 1. Baskı, Eylül 2018, İstanbul.
- I-Wen Su, L. (2002). What Can Metaphors Tell Us About Culture? *Language and Linguistics* 3.3:589-613.
- Kafka, F. (2018). *Dönüşüm*, (çev. Gülperi Sert.) Türkiye İş Bankası Yayınları, 16. Basım, İstanbul.
- Kanık, O. V. (2017). *Bütün Şiirleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Köksal, M. (2006). Boşluk ve Alegorik Anlatım, *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü-Resim Anasanat Dalı*, Doktora Tezi, Ankara.
- Köktürk, M. (2014). *Sembol ve Dil: Bir Cassirer İncelemesi*, Aktif Düşünce Yayınları, Ankara.
- Kövecses, Z. (2010). Metaphor and Culture, *Acta Universitatis Sapientiae, Philologica*, 2, 2 (2010) 197-220.
- Lakoff G. ve Johnsen M. (2003). *Metaphors We Live By*, London: *The University of Chicago Press*.
- Lakoff, G. (1992). The Contemporary Theory of Metaphor, To Appear in Ortony, Andrew (ed.) *Metaphor and Thought*, (2nd edition), *Cambridge University Press*.
- Lussier, D. (2011). Language, Thought and Culture: Links to Intercultural Communicative Competence, *Canadian and International Education* Vol. 40 no. 2.
- Moran, R. (1989). Seeing and Believing: Metaphor, Image, and Force, *Critical Inquiry* 16, no. 1: 87-112. *Published by The University of Chicago*.
- O' Donoghue, J. (2009). Is A Metaphor (like) A Simile? Differences in Meaning, Effect and Processing. *UCL Working Papers in Linguistics*, 21, 125-149.
- Orwell, G. (2021). *Hayvan Çiftliği*, (çev. Şerif Özüaydın.) Anonim Yayıncılık, İstanbul.
- Oxford English Dictionary (1996). Oxford: Oxford University Press. (Ed: James A. H. Murray)
- Öner, N. (1986). *Klasik Mantık*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Özlem, D. (2004). *Mantık-Klasik/Sembolik Mantık, Mantık Felsefesi*, İnkılap Kitabevi, İstanbul.

- Perry, Charner M. (1928). Language and Thought, Vol: 38, No: 2, pp. 211-230, Published by: *Oxford University Press*.
- Peters, Francis E. (2004). *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü Tarihsel Bir Okuma*, (çev. Hakkı Hünler), Paradigma Yayıncılık, İstanbul.
- Pettit, P. (1982). The Demarcation of Metaphor, *Language & Communication*, 2(1), 1-12.
- Semino E. ve Steen G. (2008). Metaphor in Literature, Retrieved from: The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought, (ed. by Raymond W. Gibbs, Jr.) *Cambridge University Press*.
- Sezer, Z. (2018). Dilini Koruyan Geleceğini Korur, *Türk Dili Dergisi*, 68 (797), 73-78.
- Şahan, K. (2017). Metafor Ne Değildir? *Kesit Akademi Dergisi*, ISSN: 2149-9225 Yıl: 3, Sayı: 8, Haziran 2017, s. 166-176.
- Temiz M. ve Bayraktar L. (2023). Çocuklarla Felsefede Dil ve Düşüncenin Önemi, *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:1, Vol:5, ss. 1-18.
- Türker, H. (2020). Şiire İlişkin Felsefi Bir Soruşturma II: İmge ve Mecaz, *Kaygı 19 (1)*, ss. 97-120.
- Uğur, N. (2014). *Anlamanın Bulanık Sularında-Düzanlam, Yananlam, Düzdeğişmece, Eğretileme*, Kurgu Kültür Merkezi Yayınları, 1. Baskı, Şubat 2014, Ankara.
- Vygotsky, L. (1986). Thought and Language, (ed. by Alex Kozulin), *The MIT Press Cambridge, Massachusetts London, England*.
- Yağız O. ve Yiğiter K. (2007). Dil, Düşünce ve Dil Öğretimi Ekseninde Metafor, *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 16, ss. 234-246,
- Yazıcıoğlu, R. (2012). Metafizik Alanda Sörf ya da Mecaz ve Semboller Üzerinden Anlamlandırma: Bir Anlatım Yöntemi Olarak Metafor, *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, cilt:9, sayı 1 Ocak – Nisan 2012.